

Projekat finansira
Evropska unija

MAPIRANJE STUDENTSKE PRAKSE U BOSNI I HERCEGOVINI

Mapiranje studentske prakse u Bosni i Hercegovini

PRAVA
ZA SV=

Udruženje građana
BUDUĆNOST

Sarajevo, septembar 2019.

Naslov: Mapiranje studentske prakse u Bosni i Hercegovini

Za izdavača: Udruženje Prava za sve i UG Budućnost

Autorica: Lejla Gačanica

Tehnička obrada i dizajn: Adijata Bilanović

Štampa: Pentagram Sarajevo

Tiraž: 100

Ova publikacija je izrađena uz finansijsku podršku Evropske unije.
Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Udruženja Prava za sve i
UG Budućnost i ne predstavlja nužno stajalište Evropske unije.

SADRŽAJ

Skraćenice.....	4
Uvod.....	5
1. Metodologija istraživanja.....	7
2. Pojam studentske prakse: razumijevanje i primjena.....	13
3. Studentska praksa u BiH.....	21
3.1. Fakulteti i univerziteti.....	23
3.2. Poslodavci.....	33
3.3. Studentske organizacije.....	41
3.4. Zaključak: nedostaci, potrebe i očekivanja.....	47
4. Šta bi studentska praksa trebala biti?.....	55
5. Preporuke.....	59
Prilog 1: Popis anketiranih institucija.....	62
Prilog 2: Uzorak Ankete.....	65
Prilog 3: Popis intervjuja.....	69
Bibliografija.....	70

SKRAĆENICE

BD	Brčko distrikt
BiH	Bosna i Hercegovina
ECTS	European Credit Transfer and Accumulation System
EU	Evropska unija
EESTEC	Electrical Engineering STudents' European association
ELSA	European Law Student`s Association
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
KS	Kanton Sarajevo
IT	Iformacione tehnologije
PR	Public relations (odnosi sa javnošću)
UNSA	Univerzitet u Sarajevu

Napomena o upotrebi rodno osjetljivog jezika: izrazi pisani u jednom rodu odnose bez diskriminacije na oba spola.

UVOD

UVOD

Kompleksan sistem obrazovanja u Bosni i Hercegovini (BiH) nerijetko je bio predmetom analiza i procjena, dok jedan njegov segment ostaje gotovo u potpunosti zanemaren: studentska praksa. Sam pojam studentske prakse se tumači na vrlo širok i neujednačen način, ostavljajući time i mogućnosti za njenu standardizaciju prilično otvorenom. Ono što je cilj ove studije jeste da utvrdi šta se u praksi tumači kao studentska praksa (imajući u vidu raznolikost fakulteta i percepciju o potrebi i formatu), koliko se smatra potrebnom za obrazovni proces, ali i poslodavce, te koliko je i u kojem obliku zastupljena u BiH. Važno pitanje koje se zapravo veže kroz sve prethodne teme je – da li (i kako) studentske prakse koje se trenutno provode u organizaciji fakulteta i/ili poslodavaca utiču na znanje i vještine potrebne na tržištu rada. Prikupljeni i analizirani podaci u ovoj studiji predstavljaju trenutnu situaciju u ovom području i mapiraju u kojoj mjeri se studentska praksa razumije i primjenjuje u BiH, te omogućava li sticanje specifičnih znanja i vještina koje su potrebne na tržištu rada.

Ova studija uključuje tri oblasti ispitivanja: svijest i percepciju o studentskoj praksi u BiH; gdje je zastupljena i u kojem obliku studentska praksa; koja su očekivanja od studentske prakse. Fokus u prikupljanju podataka i analizi je stavljen na tri ključna aktera – visokoškolske ustanove, poslodavce i studente (kroz studentske organizacije), tako da studija obuhvata ne samo različite interesne grupe već i propituje i upoređuje njihove međusobne odnose i kako ti odnosi (ili pak njihov izostanak) utiču na postojanje i realizaciju studentskih praksi.

Ono oko čega se slažu visokoškolske ustanove, poslodavci i studenti je da studentska praksa predstavlja izuzetno bitan aspekt sticanja praktičnog znanja ali i mogućnost, prednost, za zaposlenje. Razlozi za neiskorištenost tog potencijala u BiH su slojeviti – kako u pogledu zakonskog okvira tako i u pogledu standardizacije i sistemskog uređenja studentske prakse u kojem bi svi studenti imali ne samo obaveznu već i organizovanu i kvalitetnu praktičnu nastavu. Za prevazilaženje ovih nedostataka, odnosno za organizaciju praktične nastave za sve studente, neophodna je saradnja visokoškolskih ustanova i poslodavaca, što je još jedan od problema koji trenutno ograničavaju organizaciju studentskih praksi.

01

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Projekat “Studentskom praksom brže do posla”¹ se bavi problemom nedostatka praktične nastave kao obaveznog dijela nastavnog procesa na univerzitetima u BiH zbog čega su studenti lišeni znanja i vještina koje zahtijevaju poslodavci i tržište rada. Kao prvi korak u razmatranju potencijalnih modela uređenja studentske prakse u BiH, ova studija nastoji mapirati postojeće prakse i identificirati poteškoće sa kojima se susreću fakulteti, poslodavci i studenti, te njihove potrebe u cilju kreiranja efikasnog i svrsishodnog ovog dijela obrazovnog procesa.

Istraživanje za potrebe studije je bilo fokusirano na tri osnovna segmenta:

- | razumijevanje koncepta studentske prakse i kako se isto odražava na implementaciju;
- | mapiranje trenutno postojeće studentske prakse (uključujući modele, pravnu regulativu, nedostatke);
- | preporuke za poboljšanje.

Istraživanje je uključivalo ispitivanje tri osnovna aktera: visokoškolske ustanove, poslodavce i studentske organizacije.

Metodi koji su korišteni za prikupljanje podataka su:

| **Pregled dostupnih podataka o studentskoj praksi**, u skladu sa okvirom uzorkovanja. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je publikovalo 2018. godine Informaciju o provedbi reforme visokog obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine

1 Projekat provode Prava za sve i Budućnost Modriča. Više o projektu dostupno ovdje: <http://www.euresurs.ba/project/5>

u 2016. i 2017.² godini, u kojoj je jedan od praćenih elemenata i postojanje prakse na visokoškolskim ustanovama u FBiH. Međutim, ovdje su zastupljene informacije samo za jedan dio države i potrebno je ažuriranje.

Prikupljanje postojećih podataka vezanih uz studentsku praksu putem obrasca Ankete razvijenog za potrebe ove studije (vidjeti Prilog 2). Uzorak anketiranih fakulteta, poslodavaca i studentskih organizacija je utvrđen po kriterijima ravnomjerne teritorijalne zastupljenosti; raznovrsnosti oblasti (društvene nauke, tehničke nauke, prirodne nauke); zastupljenost privatnog i javnog sektora (kako u pogledu fakulteta tako i u pogledu poslodavaca). Anketa je poslana na preko 180 formalnih e-mail adresa aktera, no limitirajući faktor je bio nizak odaziv ispitanika, zbog čega je odaziv bio mali u odnosu na broj poslanih anketa ali zadovoljavajući u odnosu na definirani broj potreban za izradu studije. Prikupljene su ukupno 54 popunjene Ankete. Kao korektiv limitiranosti u popunjavanju Ankete, a prema odluci Udruženja Prava za sve, obavljeno je telefonsko anketiranje.³ Ovim putem su prikupljeni podaci od 20 poslodavaca, koji su analizirani i predstavljeni uz rezultate Ankete.

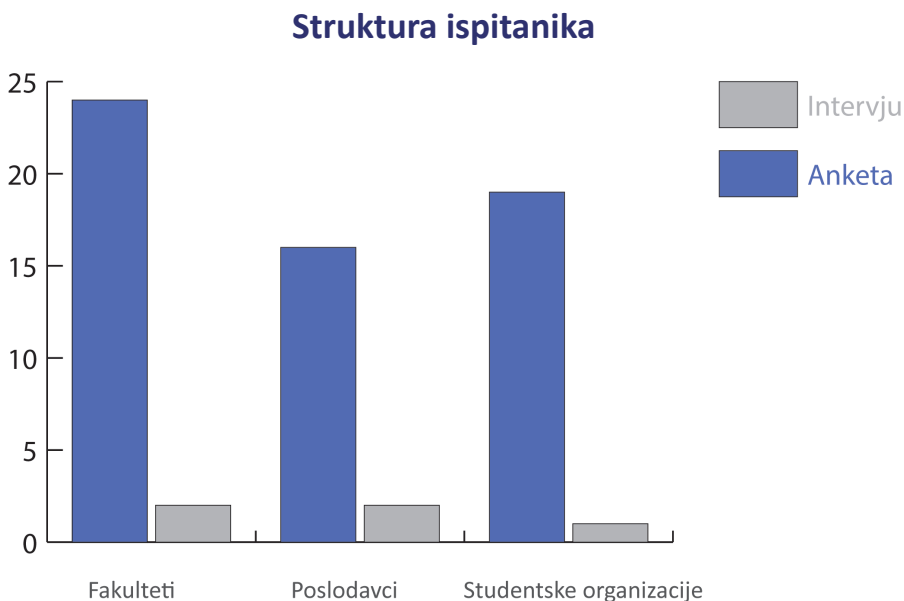
Polustrukturirani intervjui sa odabranim ispitanicima, koristeći vodiče za intervjue koji će mjeriti znanje, stavove i iskustva. Intervjui su rađeni sa predstavnicima institucija odgovornih za strategije, politike i provođenje studentske prakse (tj. fakulteti, univerziteti); predstavnicima studentskih organizacija koje zastupaju interese studenata (uključujući relevantne OCD koje rade na pitanjima prava studenata); poslodavcima koji pružaju studentsku praksu, uključujući udruženje poslodavaca u pokušaju da bude uključeno njihovo razumijevanje i stav prema studentskoj praksi.

2 Dostupno na: <http://www.fmon.gov.ba/Dokument/Index>

3 Telefonsko anketiranje je radio studenti na praksi u Udruženju Prava za sve, Tarik Bajramović

Prikupljanje podataka je provedeno u mjesecima julu i augustu 2019. godine.

Struktura intervjuisanih i anketiranih institucija i organizacija je sljedeća:

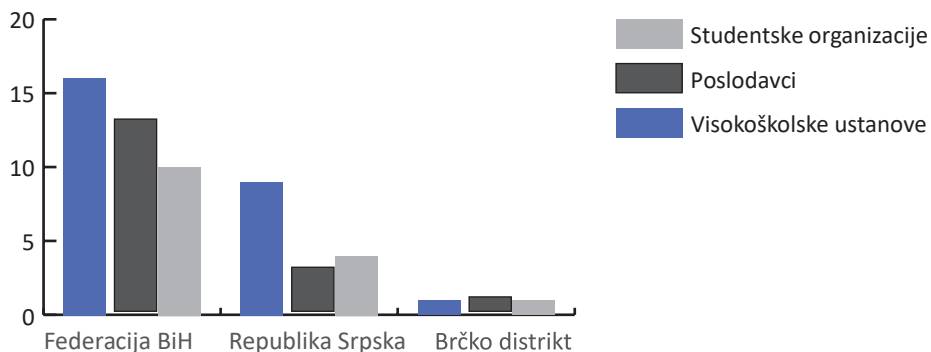

Grafika 1: *Struktura ispitanika prema sektorima i načinu prikupljanja podataka*

Osnovni metod za prikupljanje kvantitativnih podataka je bila Anketa, stoga je broj anketiranih značajno veći. Ujedno, Anketa je sadržavala i kvalitativna pitanja, koja su činila upitnik za polustrukturirane intervjue. Intervjua je ukupno urađeno pet, prema utvrđenom uzorku. Intervjui su rađeni sa predstavnicima svih sektora koji ne obezbjeđuju kvantitativne podatke ali imaju važnu ulogu u organizaciji i provedbi studentskih praksi.

U pogledu teritorijalne zastupljenosti, struktura ispitanika je sljedeća:

Teritorijalna zastupljenost ispitanika

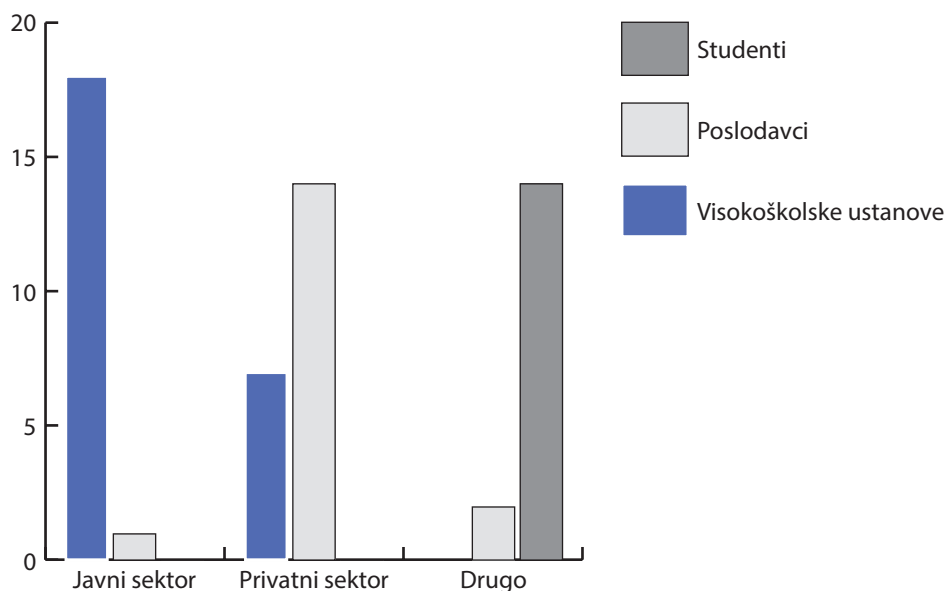

Grafika 2: Struktura ispitanika prema teritorijalnoj zastupljenosti

Istraživanjem su obuhvaćeni ispitanici iz Sarajeva, Istočnog Sarajeva, Mostara, Banja Luke, Brčkog, Bijeljine, Doboja, Teslića, Zenice, Lukavice, Tuzle, Srebrenika i Tešnja.

Prema učešću javnog i privatnog sektora, te nevladinih organizacija (udruženja ili centri), struktura ispitanika je sljedeća:

Učešće privatnog i javnog sektora

Grafika 3: *Struktura učešća privatnog i javnog sektora*

Pod 'javnim' sektorom se podrazumijevaju javne visokoškolske ustanove te javne institucije/preduzeća. Privatni sektor obuhvata privatne visokoškolske ustanove i privredne subjekte sa privatnim kapitalom. Unutar kategorije 'drugo' su udruženja studenata, poslodavaca, obrazovni centri.

U analizi su korišteni višestruki izvori podataka i istraživačke metode, u obliku triangulacije.

02

POJAM STUDENTSKE PRAKSE: RAZUMIJEVANJE I PRIMJENA

„Studentska praksa je prilika da student kroz praktičan rad nadogradi i proširi znanje stečeno na fakultetu, kao i da se upozna sa realnim radnim okruženjem.“

Elektrotehnički fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu

„Jedan vid upoznavanja mladih ljudi, upoznavanje njihovog potencijala, osobnosti i radnih navika, te u konačnici prilika za nas kao kompaniju da imamo mogućnost selekcije mladog kadra nakon adekvatnog upoznavanja i sticanja uvida u sve interne kriterije, vještine i lične sposobnosti koje jedan član Gene tima treba da ima.“

General Engineering d.o.o

Oblast visokog obrazovanja je regulisana *Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini*. Na osnovu Okvirnog zakona o visokom obrazovanju izvršeno je usklađivanje Zakona o visokom obrazovanju u Republici Srpskoj, deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine čime je BiH u potpunosti prešla na Bolonjski sistem obrazovanja.⁴ To u praksi znači da u BiH postoji 12 sistema visokog obrazovanja, koji su načelno usklađeni sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju.⁵ U pogledu nadležnosti i autonomije, uočljivo je da postoji visok stepen autonomije na entitetskom, odnosno kantonalnom, nivou.

Ključni pojmovi:

Visoko obrazovanje znači obrazovanje nakon srednje škole koje vodi do međunarodno priznatog stepena visokog obrazovanja. Pristup visokom obrazovanju imaju svi oni koji su završili četverogodišnju srednju školu.⁶

Visokoškolske ustanove su univerziteti i visoke škole.

Univerzitet je visokoškolska ustanova koja realizira najmanje pet različitih studijskih programa iz najmanje tri naučne oblasti: prirodne nauke, tehničke nauke, biomedicina i zdravstvo, biotehničke nauke, društvene nauke i humanističke nauke. Ograničen je isključivo na visokoškolske ustanove koje se bave i nastavnim i istraživačkim radom, te koje nude akademske stepene sva tri ciklusa.⁷

Visoka škola se odnosi na visokoškolsku ustanovu koja realizira najmanje jedan studijski program iz jedne naučne oblasti

Fakultet je organizaciona jedinica visokoškolske ustanove koja obavlja nastavnu, naučnonastavnu i naučnoistraživačku djelatnost

4 Bosna i Hercegovina potpisala je Bolonjsku deklaraciju u septembru 2003. godine, čime se obavezala na proces institucionalne reforme visokog obrazovanja. Bolonjskim procesom nastoji se postići bolja usklađenost sistema visokog obrazovanja u Evropi, uključujući mobilnost studenata i osoblja, povećanje uključivosti i pristupačnosti visokog obrazovanja te činjenje obrazovanja konkurentnijim na globalnoj razini. „Sve zemlje sudionice Evropskog prostora visokog obrazovanja dogovorile su se da će: uvesti sustav visokog obrazovanja s tri stupnja (preddiplomski, diplomski i doktorski studij); osigurati uzajamno priznavanje kvalifikacija i razdoblja učenja u inozemstvu s drugih sveučilišta; uvesti sustav osiguravanja kvalitete radi veće kvalitete i relevantnosti učenja i poučavanja“.

5 Mehmed Bečić u „Analizi sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini“ navodi da se može zaključiti da BiH ima jedinstven sistem visokog obrazovanja ali i da su „u dosadašnjoj implementaciji Okvirnog zakona uočeni brojni problemi, kao što su kašnjenje sa donošenjem odgovarajućih zakonskih i podzakonskih akata, neusaglašenost nekih propisa sa Okvirnim zakonom, sporost integracije velikih javnih univerziteta, kašnjenje procesa akreditacije visokoškolskih ustanova“

6 Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 59/07 i 59/09)

7 ibid
14

u oblasti jedne ili više srodnih odnosno međusobno povezanih naučnih disciplina i osigurava njihov razvoj i druge djelatnosti koje proizilaze iz prirode osnovne djelatnosti fakulteta.⁸

Akreditacija je formalna potvrda (rješenje o upisu u registar akreditovanih visokoškolskih ustanova i studijskih programa) o ispunjenosti kriterija za akreditaciju, koji su u saglasnosti sa standardima i smjernicama za obezbjeđenje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (ESG) i relevantnim zakonskim propisima.⁹

U BiH trenutno ima trideset akreditiranih visokoškolskih ustanova, prema podacima dostupnim na zvaničnoj web stranici Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta.¹⁰ Ovdje su prisutni javni i privatni univerziteti (ukupno 22), te visoke škole (ukupno 8).

*Odluka o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*¹¹ navodi da visokoškolska ustanova osigurava, između ostalog, interakciju sa profesionalnom praksom te realizaciju praktične nastave. Značaj praktičnog dijela obrazovanja studenata u okviru visokog obrazovanja ne možemo posmatrati odvojeno od ciljeva ovog obrazovanja, naročito u pogledu a) sticanja znanja i vještina i b) produkcije kvalificirane radne snage. Nerijetko, organizacija visokog obrazovanja ne uključuje komponentu tržišta rada.¹² Važno je istaknuti i nužnost praćenja EU standarda i obezbijediti harmonizaciju.¹³

Entitetski zakoni o visokom obrazovanju sadrže vrlo opšte odredbe u pogledu studentske prakse. U Zakonu o visokom obrazovanju Republike Srpske¹⁴ u članu 7. (5) se navodi da je obavezni sastavni dio strukovnih

8 Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 33/17)

9 ibid

10 Vidjeti: http://www.heg.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx (pristup 20.8.2019.).

11 “Službeni glasnik BiH”, br. 100/11 i 26/19.

12 U intervjuima su ovo naveli predstavnici poslodavaca iz RS-a i iz IT sektora, te poslodavci u Anketama.

13 Kako se navodi u Informaciji o upisnoj politici i tržištu rada u oblasti visokog obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine iz 2017. godine: „Evropska unija punih 15 godina daje finansijsku i stručnu podršku reformi visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Trenutno je fokusirana na područje osiguranja kvaliteta, s ciljem da mladi ljudi koji prolaze proces visokog obrazovanja ne trebaju dobivati samo teorijska već i praktična znanja kako bi mogli biti konkurentni na tržištu rada“.

14 Zakon o visokom obrazovanju RS („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 73/10)

studijskih programa praktična nastava. Nadalje, član 38. uključuje praktičnu nastavu u opis zbira ECTS bodova.¹⁵ Sa druge strane, entitetski zakoni o visokom obrazovanju u FBiH, uglavnom spominju praksu kroz odredbu u kojoj se definira angažovanje studenata u procesu visokog obrazovanja i to u nastavnom dijelu: „Ukupno angažovanje studenta sastoji se od nastave (predavanje, vježbe, praksa, seminari i dr.)“. Ovakvo uređenje je prisutno u zakonima o visokom obrazovanju Srednjobosanskog kantona, Unsko-sanskog kantona, Tuzlanskog kantona, Posavskog kantona, Zeničko-dobojskog kantona, Zapadnohercegovačkog kantona, Hercegovačko-neretvanskog kantona i Kantona 10. Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo, izmijenjen 2017.godine, u članu 57. (5) navodi:

„Visokoškolska ustanova je obavezna osigurati da se u okviru prvog ciklusa studija odnosno integrisanog studija nastavni proces realizuje kao praktična nastava i to u obimu od najmanje 30 ECTS kredita, a što će se preciznije urediti općim aktom visokoškolske ustanove na koji prethodnu saglasnost daje Ministarstvo.“¹⁶

Ovaj Zakon dalje uređuje obaveze visokoškolskih ustanova u KS u pogledu organizacije, te saradnje sa drugim sudionicima važnim za realizaciju praktične nastave, o čemu će biti riječ u dijelu 3.1. Prodekan za nastavu i studentska pitanja Pravnog fakulteta (UNSA) i ujedno Predsjedavajući Komisije za izradu Pravilnika o praktičnom osposobljavanju studenata na UNSA, Midhat Izmirlija ističe da je važno terminološki odrediti, šta je studentska praksa (širi pojam) a šta praktično osposobljavanje. Praktično osposobljavanje znači da studenti na fakultetima osim teorije stiču i praktična znanja i vještine. Praktično osposobljavanje, tumačeno u širem terminu studentske prakse, podrazumijeva praksu u okviru studijskog programa.¹⁷

Kako se može primijetiti, koriste se različiti termini u normativnim aktima (praktična nastava, praksa) što nerijetko u samom tumačenju šta ‘studentska praksa’ jeste stvara određenu nedoumicu. Naime, u toku

¹⁵ ECTS je sistem prikupljanja i prenošenja bodova, a temelji se na procesu i ishodu učenja. Zbir od 60 ECTS bodova odgovara prosječnom ukupnom angažovanju studenta u obimu 40-časovne radne sedmice tokom jedne akademske godine.

¹⁶ Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 33/17).

¹⁷ Intervju I01.

istraživanja uočena je tendencija da se studentskom praksom nazivaju različiti oblici angažmana studenata poput: ljetne prakse, stipendiranja, volontiranja, privremenih i povremenih poslova. Ova analiza pak se fokusira isključivo na praksu (praktični rad) koja je obuhvaćena nastavnim procesom, odnosno one prakse koje su predviđene zakonima o visokom obrazovanju. To bi u smislu definiranja studentske prakse – studentskog praktičnog rada značilo: (obavezni)¹⁸ dio studijskog programa koji se izvodi u okviru visokoškolske ustanove ili u saradnji visokoškolske ustanove i poslodavaca/institucija/ustanova. Ne umanjujući vrijednost prakse koja se obavlja van nastavnog procesa (poput stipendija ili ljetnih praksi koje se dogovaraju sa studentima), potrebno je strukturirati prilike koje bi svi studenti trebali imati u okviru fakulteta, posebno jer su i poslodavci i fakulteti izrazili potrebu za kvalitetnijom studentskom praksom i više mogućnosti za saradnju.¹⁹

Imajući u vidu da postoje razlike u kantonalnim regulacijama, kao i da postoje različite oblasti studija, ne može se govoriti o standardiziranom terminu niti modelu studentske prakse u BiH. Postavlja se pitanje da li bi uspostavljanje unificiranog modela bilo svrsishodno, upravo vodeći računa o oblastima (prirodne nauke, tehničke nauke, biomedicina i zdravstvo, biotehničke nauke, društvene nauke i humanističke nauke) kao i provedivosti istog. No sasvim je izvjesno da trenutna situacija nije prihvatljiva, jer praktični dio nastave se (ne)realizira i to u različitim uslovima, po neujednačenim kriterijimima i sasvim sigurno ne obezbjeđuje svakom studentu jednak nivo obrazovanja, mogućnosti i znanja.

Studentska praksa predstavlja praktičnu primjenu gradiva koje smo učili tokom školovanja. Kroz studentsku praksu učimo šta znači biti zaposlen, šta nas to očekuje nakon završetka školovanja. Učimo šta znači biti odgovoran radnik, kolega. Studentskom praksom najbolje uočimo naše greške, nedostatke, naša zanimanja.

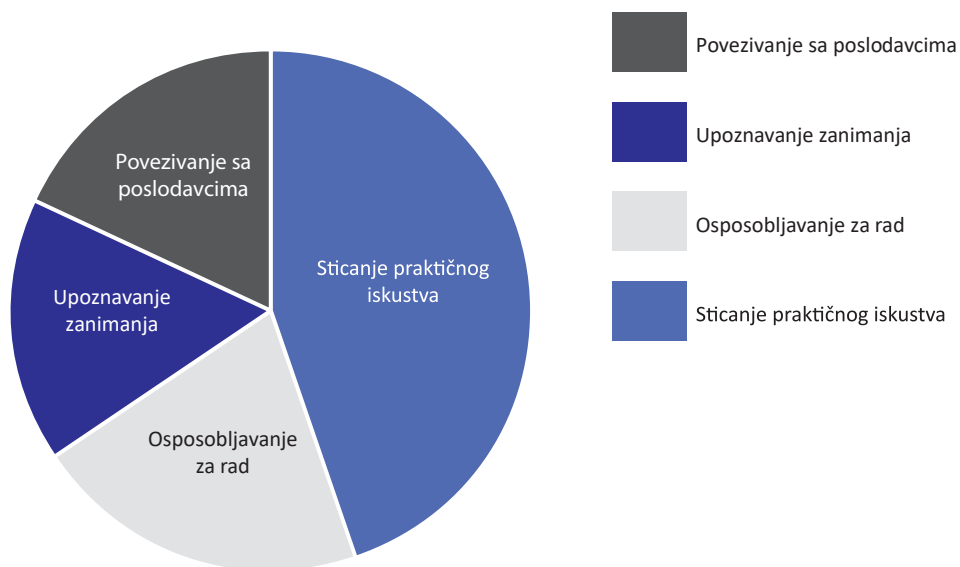
Elektrotehnički fakultet Sarajevo - STELEKS

¹⁸ Kao obavezan je propisan u RS-u i KS-u.

¹⁹ Vidjeti više u dijelu 3.4.

Na pitanje “šta za Vas predstavlja studentska praksa“, većina ispitanika je odgovorila – sticanje praktičnog (radnog) iskustva. Drugi odgovori se odnose na povezivanje studenata i poslodavaca; upoznavanje sa budućim zanimanjem; upotpunjavanje (ili primjena) teorijskog znanja sa praktičnim.

Šta predstavlja studentska praksa?

Grafika 4: Struktura odgovora ispitanika u Anketi šta za njih predstavlja studentska praksa

Zanimljivo je da je 85% ispitanika na ovo pitanje odgovorilo kroz vrijednosni izraz – odnosno u čemu vide značaj studentske prakse, dok je tek 15% dalo odgovor koji se tiče definiranja termina u okviru njihove ustanove/pravnog lica. Pozitivan odnos spram studentske prakse se može tumačiti kao podrška (ili spremnost, u slučaju poslodavaca) ispitanika; dok sa druge strane treba imati u vidu da većina ispitanika već provodi studentsku praksu što možda ne daje dovoljan uzorak za generalni zaključak o ovom pitanju. Vrlo sličnu strukturu odgovora su imali i poslodavci i fakulteti.

Realno bi bilo očekivati da studenti steknu osjećaj za rad u praksi. I svakako da vide kako ono što na fakultetu izučavamo izgleda u praksi, odnosno šta bi bilo kada bi oni to radili i kako odgovoriti na probleme koji se javljaju u praksi u primjeni prava.

Midhat Izmirlija, Pravni fakultet Univerziteta Sarajevo

U drugom pitanju na koje su ispitanici odgovarali, „šta smatrate najvećom koristi od studentske prakse“, odgovori o sticanju praktičnog znanja se ponavljaju, ali su sada nadopunjeni novim aspektima: konkurentnost na tržištu rada, podizanje kvaliteta nastave, razvijanje vještina, i slično.

Studentska praksa predstavlja priliku koju dobija student, u kojoj može da osjeti duh posla i radne atmosfere, priliku da se pokaže i dokaže kroz praksu, sticanje iskustva i znanja, mogućnost dobijanja stalnog posla što nama kao poslodavcu olakšava pronalaženje novih/budućih saradnika (radnika).

ZTC „Banja Vrućica“ a.d.

Odgovori na pitanja o tome šta je studentska praksa te koji je njen najveći značaj, pružaju uvid u percepciju tri kategorije ispitanika, koji su ujedno tri strane ovog procesa. U pogledu očekivanja od toga šta bi praksa

trebala obezbijediti, sve tri kategorije su na prvom mjestu govorile o koristi za studente. Fakulteti su istaknuli pored toga koristi za obrazovni proces uopšteno, a poslodavci za tržište. Iz predstavljenih podataka moglo bi se zaključiti da percepcija o tome šta bi studentska praksa trebala biti preovladava nad onim što studentska praksa trenutno jeste.

U oba slučaja, postoje razumljiva odstupanja imajući u vidu pozicije ispitanika, no može se reći da ne postoje značajne razlike u definiranju i vrijednosti studentske prakse iz ugla šta bi njena svrha (cilj) trebalo da bude.

03

STUDENSKA PRAKSA U BIH

„Praktično osposobljavanje nije samo vještina bez sadržaja.“

*Midhat Izmirlija, Pravni fakultet
Univeziteta u Sarajevu*

„Svakako je potrebno u budućnosti raditi na unapređenju programa na fakultetima koji će pratiti realne potrebe tržišta i svih segmenata sa kojim se studenti susreću kada počnu raditi u kompanijama.“

LANACO d.o.o.

Visoko obrazovanje u BiH je bilo predmetom brojnih analiza, no sama studentska praksa, kao sastavni dio visokog obrazovanja, nije do sada bila niti mapirana niti analizirana. Namjera je ove studije predstaviti u kojem obliku i gdje uopšte postoje studentske prakse; kako su organizovane; da li postoji povezanost tri ključna aktera (fakulteti, poslodavci i studenti); te koliko postojeća praksa zadovoljava potrebe svakoga od njih. Kako se može vidjeti iz metodologije, istraživanjem se nastojao obuhvatiti što veći broj ispitanika kako bi se dobila što jasnija slika o postojanju i vrsti studentskih praksi, i nalazi koji će u nastavku biti predstavljeni su prvo mapiranje ove vrste u BiH. Zbog ograničenja u pogledu obuhvaćenosti svih fakulteta, poslodavaca i studentskih organizacija, nalazi se baziraju na obrađenom uzorku i ne predstavljaju zaključke za one aktere koji su ostali van analize. Ipak, obrađeni uzorak je dovoljan da bi se mogle utvrditi opšte tendencije u ovoj oblasti.

Kako realizacija studentske prakse ovisi o povezanosti visokoškolske ustanove i poslodavaca (ili institucija u kojima se praksa vrši), tako je važno identificirati kakvo je trenutno stanje u tim odnosima. Studenti, pak su oni koji mogu direktno procijeniti kvalitet i kvantitet postojeće studentske prakse. Stoga će mapiranje biti organizirano za svakog sudionika po kriterijumima: postojanja studentske prakse, oblika/modela, značaja studentske prakse.

3-1

FAKULTETI I UNIVERZITETI

„Studentska praksa predstavlja neizostavan i jednako važan, odnosno, neophodan aspekt nastave iz naučnih i umjetničkih područja sa kojim svršeni student izlazi na tržište rada sa kvalitetnijim kompetencijama u svojoj struci, i samim tim postaje atraktivniji kandidat za upošljavanje, i sposobniji samostalni poduzetnik u specifičnim oblastima gdje je samoupošljavanje vezano za profil stečene kvalifikacije. Povratne informacije i rezultati u radu nakon svršetka studija trebali bi biti važni i za obrazovnu instituciju.“

*Univerzitetski studij Dizajn interijera,
Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru*

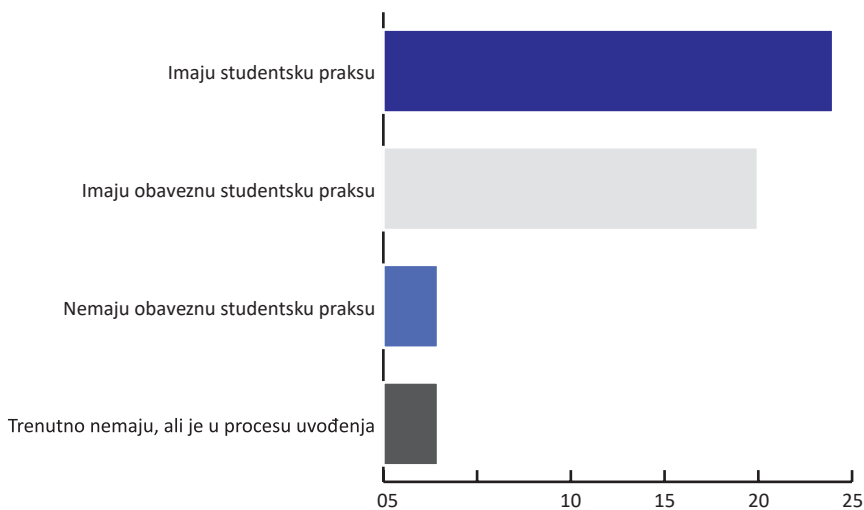
„Studentska praksa na Odsjeku za genetiku i bioinženjering se smatra bitnim dijelom dodiplomskog obrazovanja i obavezna je za sve naše studente.“

*Odsjek za genetiku i bioinženjering,
Internacionalni Burch univerzitet.*

Podaci za analizu su prikupljeni od privatnih i javnih fakulteta/univerziteta, iz oba entiteta i Brčko distrikta. Obuhvaćeni su fakulteti iz različitih oblasti poput prava, ekonomije, pedagogije, političke nauke, filozofija, filologija, arhitektura, elektrotehnika, saobraćaj, mašinstvo, zdravstvo, genetika, veterina, građevinarstvo.

U zavisnosti kojem kantonu/entitetu pripada, zakoni o visokom obrazovanju propisuju (ne)obaveznost studentske prakse. Fakulteti i univerziteti koji su učestvovali u istraživanju dolaze iz obje sredine, tako da analizirani odgovori uključuju visokoškolske ustanove u kojima postoji obavezna praktična nastava ali i one u kojima praktična nastava nije obavezna (u nekima se ipak izvodi, u drugima ne). Ukupno 20 ispitanih visokoškolskih ustanova ima obaveznu praktičnu nastavu, dok kod tri nije obavezna. Već ovdje se može uočiti razlika u pristupu i regulisanju studentske prakse u BiH, što svakako proizvodi dalje razlike (broj studenata kojima je praksa dostupna i koji prođu kroz praksu; nastavni planovi i programi; itd). Od ukupnog broja visokoškolskih ustanova koje su učestvovala u istraživanju, njih 89% ima neki oblik studentske prakse.

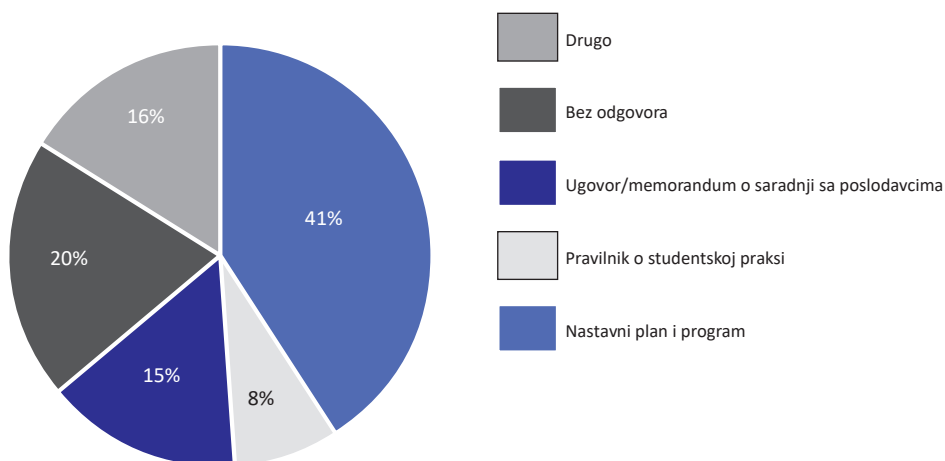
Da li imate studentsku praksu?

Grafika 5: Odgovori visokoškolskih ustanova na pitanje o postojanju studentske prakse

Jedan fakultet je naveo da studentsku praksu ima od osnivanja Odsjeka,²⁰ dok su drugi naveli da je praksa uvedena od Bolonjskog procesa.²¹ Studentska praksa je uređena različitim aktima kod ispitanih visokoškolskih ustanova.

Kojim aktima je uređena studentska praksa?

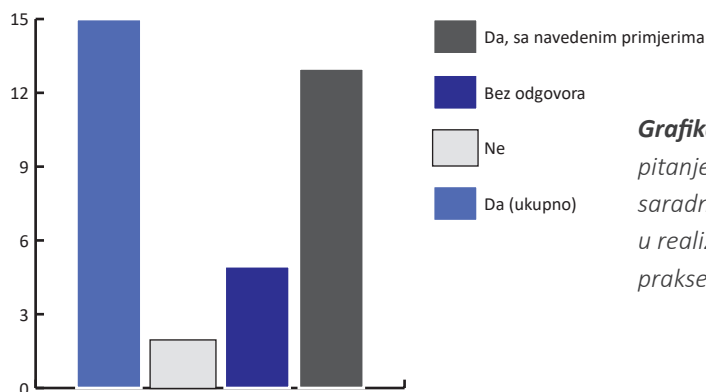
Grafika 6: *Odgovori na pitanje kojim aktima je regulisana studentska praksa*

Većina fakulteta i univerziteta ima saradnju sa poslodavcima ili institucijama u pogledu realiziranja praktične nastave. Saradnja je vezana za oblast studija i uključuje javne institucije i preduzeća te privatne kompanije.

²⁰ Odsjek za genetiku i bioinženjering, Internacionalni Burch univerzitet.

²¹ Poput Mašinskog fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru.

Da li postoji saradnja sa poslodavcima?

Grafika 7: *Odgovori na pitanje da li je ostvarena saradnja sa poslodavcima u realiziranju studentske prakse*

Visokoškolske ustanove koje imaju obaveznu studentsku praksu ističu zadovoljstvo saradnjama koje su ostvarene sa poslodavcima ali i mogućnosti unapređenja u pogledu brojnije i raznovrsnije saradnje sa poslodavcima.

Kako bi svi studenti dobili priliku da obave kvalitetnu praksu, naš Odsjek ima potpisane memorandume i/ili ugovore sa relevantnim firmama iz oblasti molekularne i laboratorijske dijagnostike, mikrobiološkog testiranja, verifikacije medicinskih uređaja, farmacije, kontrole kvalitete hrane i pića, analize poljoprivrednih usjeva i produkata i slično. Ranije su praksu završili svi studenti Odsjeka (ukupno oko 200 studenata) u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, ali i inostranstvu (Njemačka, Holandija, Švedska, Turska, te zemlje regiona).

Odsjek za genetiku i bioinženjering, Internacionalni Burch univerzitet

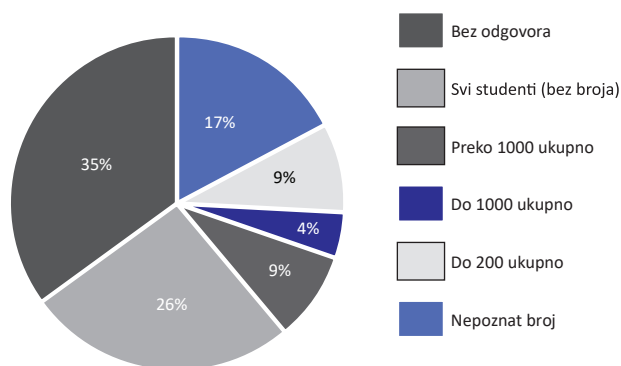
Mjesto obavljanja studentske prakse nije nužno vezano za sjedište visokoškolske ustanove: praksa se obično obezbjeđuje u kantonu/regiji u kojoj je sjedište fakulteta ali većina ispitanika je navela i druge gradove u BiH te inostranstvo kao mjesta gdje je studentska praksa realizirana.²²

²² Mašinski fakultet Univerziteta „Džema Bijedić“ u Mostaru tako navodi: „Studentska praksa se obavlja u svim gradovima HNK, ali i u Bugojnu, Gornjem Vakufu, Donjem Vakufu, Travniku, Zenici, Sarajevu. Lokaciju obavljanja studentske prakse diktira i mjesto iz kojeg dolazi student“. Studenti Pravnog fakulteta PIM Univerziteta u Lukavici studentsku praksu su obavljali u okružnim sudovima (RS), Sudu BiH, brojnim advokatskim kancelarijama, Poreskoj upravi RS, kako u sjedištu tako i područnim jedinicama, Republičkom pravobranilaštvu, Kazneno popravnom zavodu Kula.

Imajući u vidu da tamo gdje je praksa obavezna, nisu utvrđeni posebni kriteriji za prijavu i odabir studenata za obavljanje studentske prakse, kao i da praksu prolaze svi studenti. U slučaju da je više prijavljenih studenata za određenu poziciju, prednost se daje kandidatima s boljim prosjekom ocjena i motivacijom za rad u određenoj firmi i na određenoj poziciji.²³ Gdje praksa nije obavezna, kriteriji se uspostavljaju ovisno o vrsti studentske prakse. Najčešće su to položena određena grupa predmeta potrebnih za tu vrstu rada, prosjek ocjena, poznavanje stranih jezika i slično.²⁴

Kako je različit period od kada je praktična nastava uvedena na visokoškolskim ustanovama, kao i njena obaveznost i veličina fakulteta/univerzita, zastupljenost na različitim studijskim godinama, i drugo, broj studenata koji je do sada prošao studentsku praksu je nemoguće precizno utvrditi prema podacima dostavljenim u ovom istraživanju. Tačne podatke je dostavilo samo 16% visokoškolskih ustanova²⁵ i ovi podaci variraju od 50 studenata do 1.500 studenata.²⁶

Koliko je studenata do sada obavilo studentsku praksu?

Grafika 8: *Odgovori izraženi u procentima koliko studenata je dosada obavilo studentsku praksu*

23 Odsjek za genetiku i bioinženjering, Internacionalni Burch univerzitet i Mašinski fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru.

24 Pravni fakultet Univerziteta u Zenici.

25 Odsjek za genetiku i bioinženjering, Internacionalni Burch univerzitet, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Ekonomski fakultet Univerziteta u Banja Luci i Slobomir P Univerzitet Bijeljina.

26 Napomena: različito vrijeme postojanja prakse, obaveznost i veličinu studija.

U pogledu organizacije i dužine studentske prakse, odgovori su vrlo različiti. Ovdje, ponovno, treba imati u vidu različite studije (oblasti) i prilagođenost studentske prakse istim. Organizacija praktične nastave se tako trenutno izvodi za vrijeme raspusta (32% ispitanih visokoškolskih ustanova), odnosno u vrijeme nastave (u 44% ispitanih visokoškolskih ustanova). Određeni fakulteti se prilagođavaju raspoloživosti poslodavaca i javnih institucija i to u skladu sa potpisanim memorandumima o saradnji. Dužina praktične nastave također varira: od 80 do 150 radnih sati; različitog broja sedmica/dana u okviru različitog broja semestara;²⁷ jednog – tri mjeseca. Praktična nastava je na različitim fakultetima predviđena u različitom broju studijskih godina i u različitom obliku.²⁸

Studentska praksa na studiju Zdravstvena njega je organizirana na dva načina: Klinička praksa – praksa koja se obavlja u toku nastavnog procesa i Stručna praksa – praksa koja se obavlja van nastavnog procesa u toku ljetnog raspusta

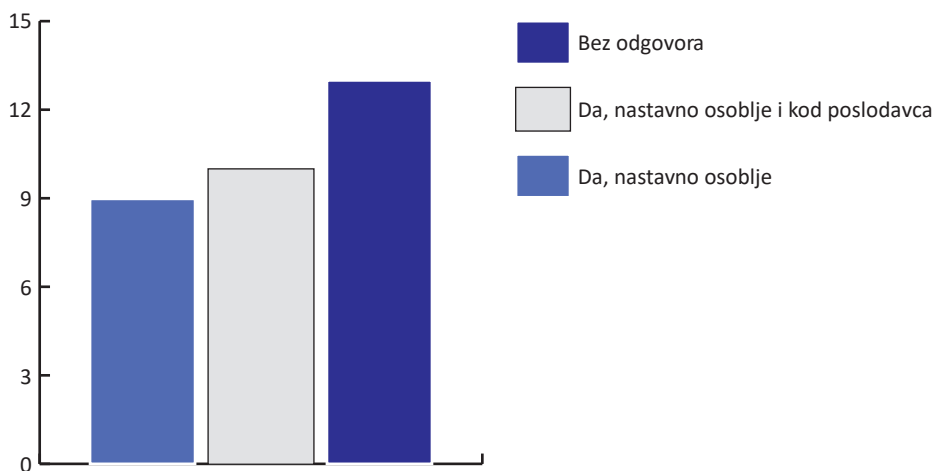
Univerzitetski studij Zdravstvena njega Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

Sve visokoškolske ustanove koje provode studentsku praksu imaju predviđeno mentorstvo. Razlika je između toga da li je mentorstvo samo kod visokoškolske ustanove (nastavni kadar) ili i kod poslodavca, što pak zavisi od vrste programa i poslodavca.

²⁷ Primjera radi: „Studentska praksa na prvom ciklusu je propisana sa najmanje 5 radnih dana tokom petog semestra. Na drugom ciklusu studentska praksa se obavlja kroz Istraživački projekat u kojem kroz saradnju sa privrednim preduzećima studenti dobiju neki konkretan problem kojeg pokušavaju riješiti tokom trećeg semestra drugog ciklusa studija. Studentska praksa je planirana sa 2 ECTS kredita kroz nastavni plan i program, dok je Istraživački projekat sa 12 ECTS kredita“, Mašinski fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

²⁸ Npr. Univerzitetski studij „Zdravstvena njega“ Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru ima predviđenu kliničku praksu (180 sati) te stručnu praksu (960 sati) u toku školovanja.

Da li imate mentorstvo u sklopu studentske prakse?

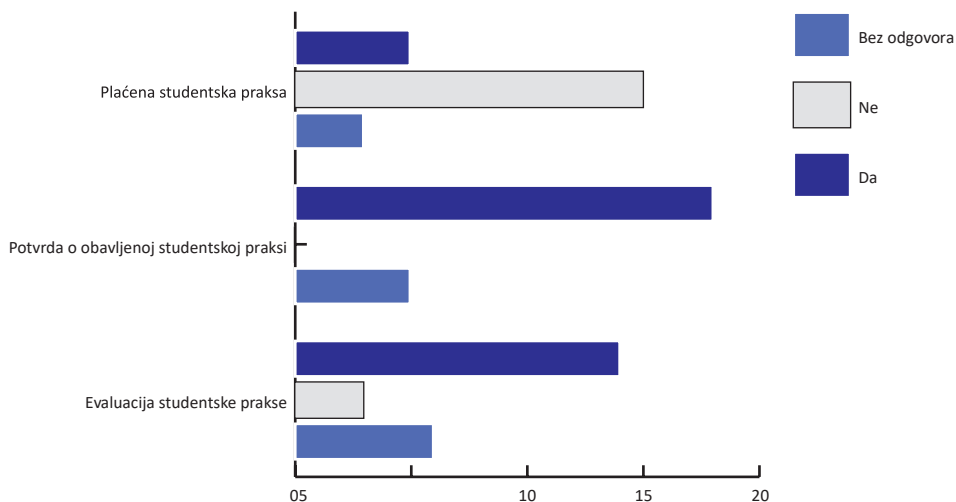
Grafika 9: *Odgovori na pitanje o postojanju i obliku mentorstva u studentskoj praksi*

Izazov sa kojim se tek treba suočiti je i kako napraviti vezu između praktičara koji će voditi praktično osposobljavanja studenata i nastavnika koji na kraju ocjenjuje sve: teorijski rad i praktično osposobljavanje.

Svaki student tokom obavljanja studentske prakse ima svog akademskog savjetnika, te mentora u kompaniji u kojoj obavlja praksu. Nakon obavljanje prakse student je dužan dostaviti kompaniji formular za evaluaciju studenta od strane poslodavca. Student je također dužan ispuniti formular u kojem on/ona vrše evaluaciju svog iskustva u kompaniji. Po završetku prakse, student je dužan dostaviti formulare sa izvještajem o obavljenoj praksi u Centar za razvoj karijere. Nakon što student dostavi potpunu dokumentaciju o obavljenoj praksi, Centar za razvoj karijere dostavlja dokumente akademskom savjetniku na finalnu evaluaciju i ocjenjivanje.

Internacionalni univerzitet u Sarajevu

Odgovori u kojima se uočava isti pristup se odnose na dobijanje potvrde o obavljenoj studentskoj praksi (potvrđan odgovor), neplaćanje studentske prakse te evaluaciju studentske prakse.

Grafika 10: *Odgovori o određenim segmentima studentske prakse*

Iz prikupljenih odgovora se može zaključiti da je studentska praksa u pravilu bez naknade, dok je 20% fakulteta ostavilo otvorenu opciju da eventualno plaćanje ostaje u domenu dogovora studenta i poslodavca. Neki poslodavci, prema podacima kojima raspolažu fakulteti, obezbjeđuju topli obrok za studente (radi se o fakultetu sa neobaveznom studentskom praksom).

Zakon o visokom obrazovanju KS propisuje obavezu da visokoškolska ustanova zaključi sporazum o saradnji sa Službom za zapošljavanje Kantona Sarajevo, Privrednom komorom Kantona Sarajevo i Udruženjem poslodavaca Kantona Sarajevo, a može zaključiti sporazum i sa drugim pravnim subjektima na području BiH, kao i vice versa obavezu saradnje spomenutih sa visokoškolskom ustanovom. Zastupnica Vildana Bešlija na sjednici Skupštine Kantona Sarajevo, održanoj dana 17.04.2019. godine, postavila je zastupnička pitanja da li je Univerzitet u Sarajevu zaključio sporazum iz Zakona, te koji broj studenata učestvuje godišnje u praktičnoj

nastavi i kakva su njihova iskustva. U odgovoru na ova pitanja, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade KS navodi da Univerzitet jeste zaključio sporazume o saradnji sa pravnim licima iz Zakona, a o broju studenata, evaluaciji i iskustvima iz praktične nastave Ministarstvo nema informaciju, već istu traže od Univerziteta. Do zaključenja ove studije nisu dostavljeni podaci.

Visokoškolske ustanove koje imaju studentsku praksu generalo izražavaju zadovoljstvo sa načinom na koji se izvodi, iako uviđaju prostore za poboljšanja (vidjeti dio 3.4.). Ono što se može zaključiti iz trenutno postojećih praksi jeste da su u nekoliko važnih segmenata različito uređene i da bi tu bila potrebna ujednačavanja, koja naravno ne bi oštetila kvalitet nastavnog procesa. Nadalje, fragmentiranost uopšte prisustva studentskih praksi dovodi u diskriminatoran položaj studente koji pohađaju visokoškolske ustanove bez predviđene praktične nastave. U cilju ujednačavanja kvaliteta visokog obrazovanja, sasvim je izvjesno da su nužne izmjene.

Ipak, da li visokoškolske ustanove smatraju bitnom studentsku praksu, za sebe (tj. fakultet, univerzitet)? Na ovo pitanje je jednoglasan odgovor, bez izuzetka, bio da. Kao razlozi za važnost studentske prakse za visokoškolske ustanove navedeni su potpunije obrazovanje studenata odnosno sticanje potrebnih praktičnih kompetencija studenata u skladu sa specifičnostima oblasti u kojoj se obrazuju; osposobljavanje studenata za rad; lakša adaptacija studenata u radnu sredinu; studentska praksa daje povratne informacije za eventualne buduće korekcije nastavnih planova i programa kao i sadržaja pojedinih predmeta; lakše savladavanje teorijske nastave; veća konkurentnost na tržištu rada.

3-2

POSLODAVCI

„U našoj agenciji uposlena je osoba koja je imala intenzivno praktično iskustvo stečeno tokom studija.“

Agencija Bejtovic Communications

„Studentska praksa je bitna jer na taj način dobijamo i gradimo potencijalne buduće zaposlenike naše firme.“

Capitalia d.o.o.

Poslodavce u BiH, za potrebe ove studije, možemo grupisati u tri kategorije: institucije (državne, entitetske, kantonalne, gradske), javna preduzeća (u državnom vlasništvu) te privatne firme. Pored navedenih, poslodavci su svakako i nevladine organizacije i međunarodne nevladine organizacije. U BiH postoje tri udruženja poslodavaca na nivou entiteta i BD: Unija udruženja poslodavaca Republike Srpske, Udruženje poslodavaca Federacije Bosne i Hercegovine i Udruženje poslodavaca Brčko distrikta. Kako je vidljivo i iz naziva, udruženja su organizovana prema teritoriji na kojoj su registrovani poslodavci. Sva tri navedena udruženja su „nezavisne, neprofitne i nevladine organizacije koje zastupaju interese poslodavaca“.²⁹ Pored ovih udruženja, poslodavci se udružuju i prema oblastima rada – poput BIT Alijanse, koja okuplja 58 najvećih IT kompanija u BiH.³⁰

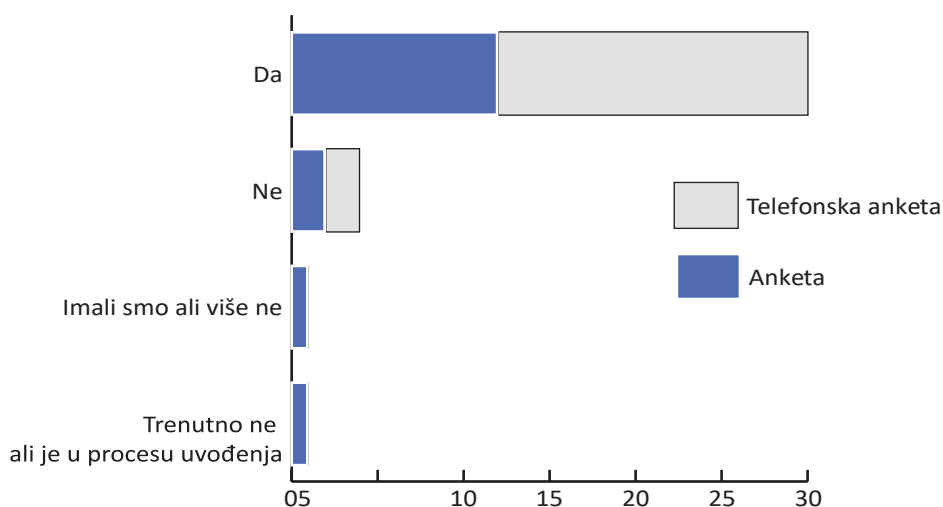
Od anketiranih poslodavaca, ukupno 75% poslodavaca je označilo da ima studentsku praksu; 18% nemaju a kod 7% je u procesu uvođenja. Poslodavci koji nemaju studentsku praksu su naveli različite razloge zbog čega: nemaju jer nisu imali potrebe ni uslove za obavljanje prakse ali da imaju ozbiljnu namjeru da je uvedu; imali su studentsku praksu ali više ne jer je za organizaciju praktičnog rada studenata, potreban pravni osnov, tj. ugovor sa odgovarajućom obrazovnom institucijom, koja iskaže potrebu da studenti obave jedan period praktičnog rada u kompanijama koje se bave predmetnom strukom. Jedan poslodavac bez studentske prakse navodi da „Vlada Brčko distrikta nije obezbijedila program za obavljanje studentske prakse u Brčko distriktu“, ali da su spremni za uvođenje iste.³¹

29 Vidjeti web stranice: <https://upbd.org/>, <http://www.upfbih.ba/>, <http://unijauprs.org>.

30 Vidjeti više na: <https://bit-alliance.ba/>.

31 Doo“Hidra stil“.

Da li imate studentsku praksu?

Grafika 11: Odgovori poslodavaca na pitanje o zastupljenosti studentske prakse.

Velika većina telefonski anketiranih poslodavaca ima praktičan rad studenata, uključujući u vrlo različitim oblastima poslovanja (mediji, farmacija, proizvodnja; domaće firme te strana zastupništva).

U pogledu organizacije studentske prakse, ona je uređena na nekoliko načina: ugovorom poslodavca i obrazovne institucije;³² internom odlukom poslodavca;³³ te ugovorom sa studentima.³⁴ Kako se može primjetiti, dio prakse se odvija van formalne saradnje sa fakultetima, odnosno kroz stipendiranja ili posebne programe koji su osmišljeni kod poslodavca.

Imamo predviđena 2 ciklusa Klika prakse, obično traje 2-3 mjeseca, prilikom čega praktikanti rade puno radno vrijeme, svaki radni dan... Objavimo oglas za praksu i ponudimo kandidatima koji se prijave priliku da označe jednu ili više pozicija koje ih interesuju. Imaju priliku birati između pozicija Back-end Developer, Front-end Developer, Android Developer, iOS Developer, QA Engineer

32 Pobjeda d.d. Tešanj, SPARK poslovni park d.o.o., ZTC „Banja Vrućica“ a.d., Lanaco d.o.o.

33 Capitalia d.o.o., Centralna banka BiH, Udruženje za poduzetništvo i posao LiNK.

34 Sparkasse Bank DD BiH, MANN+HUMMEL BA.

i DevOps Engineer. Obično imamo između 150 i 250 prijava za praksu.

Ono što primarno analiziramo prilikom pregledanja prijava jeste koliko zaista određenog kandidata interesuje programiranje i IT općenito...Po završetku prakse svi praktikanti su intervjuisani od strane kompanije za neke od pozicija unutar kompanije, prilikom čega ih intervjuišu oni uposlenici kompanije koji nisu sa njima direktno radili tokom prakse, kako bismo na taj način svaki put objektivno procijenili koliko su znanja usvojili i koliko su spremni za neke od naših pozicija u poređenju sa drugim kandidatima koje za te pozicije intervjuišemo. Možemo s ponosom reći da smo samo nakon 3 zadnja obavljena ciklusa Klika prakse, dakle u zadnje 2 godine, zaposlili 22 praktikanta.

Klika d.o.o.

Poslodavci koji su označili da imaju saradnju sa fakultetima,³⁵ navode bh fakultete ali i fakultete iz inostranstva.³⁶ Također, saradnja postoji i kod onih poslodavaca koji nisu naveli da je osnov realizacije prakse ugovor/memorandum sa fakultetima te se ovdje saradnje ostvaruju kroz praksu koju poslodavac može da ponudi a fakulteti upute studente (ili prenesu informaciju studentima). Ovdje su uključeni i privatni i javni fakulteti.

Dvogodišnji IT studijski program koji je formiran na Prirodno-matematičkom fakultetu i Elektotehničkom fakultetu u Sarajevu je dokaz da se inicijativa između obrazovanja i privrede može implementirati uspješno. Studij je napravljen u saradnji sa UNSA, kreiran je studijski program gdje je praksa uvedena kao predmet. Program je oslobođen svih nepotrebnih stvari i došli smo do dvije godine. Ideja je da studenti nakon dvije godine budu upošljivi. Studenti će ovdje imati znanje vezano za rad softvera sa diplomom

³⁵ Osim odgovora iz ankete, prema podacima iz telefonske ankete, devet poslodavaca ima saradnju sa fakultetima i univerzitetima.

³⁶ Primjera radi, SPARK ima razvijenu suradnju s domaćim i inozemnim obrazovnim institucijama te s domaćim studentskim organizacijama. Colby College-Maine, SAD; Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru; Univerzitet modernih znanosti (CKM); Fakultet strojarstva, računarstva i elektrotehnike Sveučilišta u Mostaru; Rochester Institute of Technology (RIT), Hrvatska; Fakultet organizacije i informatike u Varaždinu, Hrvatska; Internacionalni univerzitet u Sarajevu (IUS); VIA University College, Danska; Fakultet informacijskih tehnologija Univerziteta "Džemal Bijedić" Mostar; Studij Poslovne informatike Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru; Fakultet informacijskih tehnologija Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru; IT akademija; Louisiana Tech University, SAD; Lake Forest College, SAD; Umjetnička akademija Split; Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru.

stručnog specijaliste za programiranje, ukoliko žele mogu da polože razliku predmeta i dobiju inženjersku diplomu.

BIT Alijansa

Praksa se organizuje na drugačiji način u zavisnosti od oblasti rada poslodavca i traje između 10 radnih dana pa do 12 mjeseci. Tako postojeća praksa ukazuje da poslodavci imaju predviđene prakse za vrijeme raspusta, ili u skladu sa planom i programom fakulteta, ili tokom cijele godine. Drugi poslodavci nisu precizirali period godine kada se praksa obavlja. Studentska praksa se u pravilu obavlja u sjedištu poslodavca.

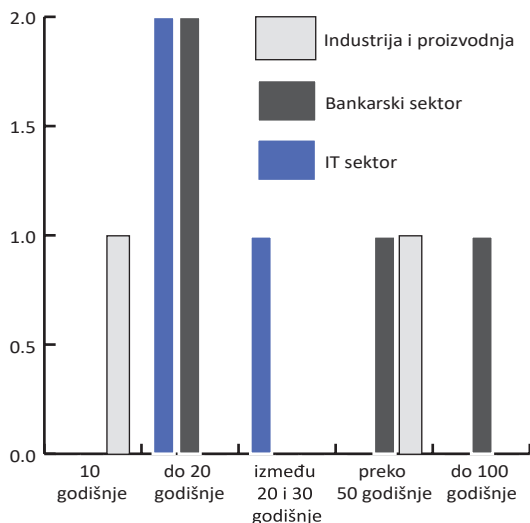
Kod kriterija za odabir studenata, 23% ispitanih poslodavaca su označila da se mogu prijaviti svi studenti iz određene oblasti, a 8% je navelo prosjek ocjena kao kriterij za odabir. 15% poslodavca pak ističu da im je važna motivacija i spremnost studenata za praktičnim znanjem.

Studentske prakse su bitne za našu organizaciju jer u preduzeću radi veliki procenat visokoobrazovanih kadrova. Na takav način se studenti upoznaju sa načinom funkcionisanja organizacije prije završetka školovanja i prvog radnog iskustva.

Herceg d.o.o.

Poslodavci su naveli različite dužine postojanja studentskih praksi (u rasponu od dvije do deset godina), kao i različit broj studenata koji je do sada obavio praksu kod određenih poslodavaca.

Broj studenata koji su obavili studentsku praksu?

Grafika 12: Podaci o broju studenata koji su obavili studentske prakse prema sektorima poslodavaca

Kako je ranije navedeno, zbog velike razlike u načinu organizacije studentske prakse, te uopšte oblasti u kojima se organizira, iz uzorka je teško utvrditi ujednačenost u segmentima praktične nastave koji su do sada predstavljeni. Ipak, u četiri segmenta postoji određena tendencija koja se može pratiti:

Mentorstvo: Od poslodavaca koji imaju studentsku praksu, 61% je odgovorilo potvrdno na pitanja o mentorstvu: svaki student ima mentora kod poslodavca. Pored mentorstva, određeni poslodavci navode i dodatne elemente praćenja rada studenata poput koordinatora za edukaciju,³⁷ plan rada³⁸ te sastanke i prezentacija kolektivu projekata na kojima rade.³⁹

Potvrda o obavljenoj praksi: 77% ispitanih poslodavaca koji imaju studentsku praksu je odgovorilo potvrdno.

Plaćena praksa: 77% ispitanih poslodavaca koji imaju studentsku praksu ima neplaćenu praksu, od čega dva poslodavca obezbjeđuju

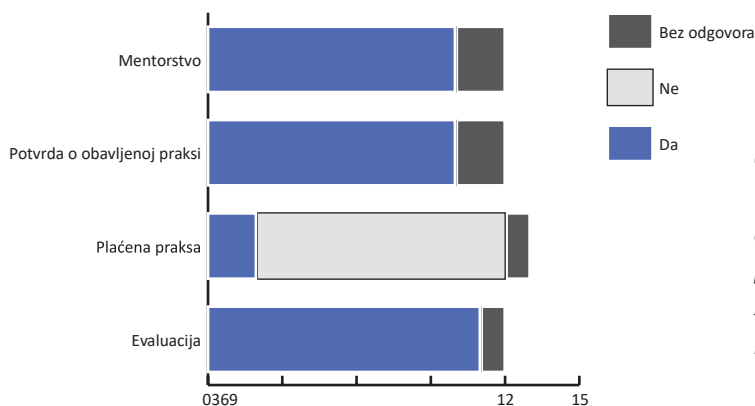
³⁷ Pobjeda d.d.

³⁸ Link.

³⁹ Klika d.o.o.

topli obrok, a dva mogućnost stipendije (tokom ili nakon prakse), dok 8% ispitanih poslodavaca obezbjeđuje plaćenu studentsku praksu.

Evaluacija studentske prakse: 85% ispitanih poslodavaca koji imaju studentsku praksu je odgovorilo potvrdno o postojanju evaluacije, pri čemu ih je 23% preciziralo da se radi o evaluaciji koju daje mentor, dok 15% poslodavca navelo da evaluaciju daje student koji je obavljao praksu.

Grafika 13:
Tendencije u četiri segmenta postojeće studentske prakse kod poslodavaca

Poslodavci su u odgovoru na pitanje je li studentska praksa bitna, u gotovo potpunoj jednoglasnosti (93%) bili potvrdni. Istaknuli su dvije kategorije razloga zašto jeste: zbog potrebe osposobljavanja kadrova koji su potrebni njihovim kompanijama te zbog sticanja praktičnog iskustva za studente i upoznavanja sa poslom. Negdje se ova dva segmenta prepliću i međusobno uslovljavaju. Poslodavci ističu da studenti koji obavljaju praksu imaju priliku da se i zaposle kod istih poslodavca. O ovom je konkretno odgovorilo 31% poslodavca.⁴⁰ Uopšteno, poslodavci smatraju da studenti sa obavljenom studentskom praksom imaju prednost prilikom zaposlenja.

„LiNK je od svog osnivanja do danas, kroz praksu i jačanje kapaciteta mladih osoba, kreirao više od 550 radnih mjesta te indirektno podržao zapošljavanje više od 700 mladih osoba.“

Udruženje za poduzetništvo i posao LiNK

3-3

STUDENTSKE ORGANIZACIJE

„S obzirom da većina konkursa za posao zahtijeva određenu vrstu iskustva na poslu evidentno je da će studenti sa određenim iskustvom zasigurno imati prednosti prilikom apliciranja za posao.“

*Studentsko vijeće Pravnog fakulteta
Univerziteta u Tuzli – „Legis“*

„Studenti danas imaju previše teoretskog znanja, a premalo praktičnog.“

Hoću.ba

„Možemo reći da je tržište rada „nemilosrdno“ te da samo formalno obrazovanje koje je potrebno unaprijediti nije dovoljno. Nerijetko se dešava da studenti sa visokim prosjekom ne mogu zadržati određeno radno mjesto upravo zbog nedostatka vještina koje mogu steći kroz ono neformalno, u ovom slučaju obavljanje prakse.“

Studentsko vijeće Ekonomskog fakulteta (SVEF) Tuzla

Studentske organizacije u BiH su zastupljene na različitim nivoima i u različitim oblicima. Pod ‘studentskim organizacijama’ u ovoj studiji smo nastojali obuhvatiti kako udruženja/vijeća studenata pri visokoškolskim ustanovama tako i nevladine domaće i međunarodne⁴¹ organizacije koje rade u oblasti visokog obrazovanja i studentskih pitanja.

Iako je anketa upućena na veliki broj identificiranih organizacija, odgovore je obezbijedilo četrnaest studentskih organizacija.⁴² Stoga se ovdje ističe limitirajući domet zaključaka koji se temelji na prikupljenim podacima. Pored Ankete urađen je jedan polustrukturirani intervju sa direktorom nevladine organizacije Munja.

Munja je jedna od vodećih organizacija na razini BiH u oblasti osnaživanja mladih, kako u društvu tako i sa fokusom na tržište rada. Kroz naše programe je prošlo preko 100.000 mladih ljudi direktno iz cijele BiH. Naš osnovni cilj je osnaživanje mladih – kroz nove vještine i nove načine razmišljanja, čime bi stvorili sebi bolju poziciju na tržištu rada. Poseban segment je vezan za informiranje mladih, te smo od 2015. godine pokrenuli najveću i najposjećeniju info platformu za mlade hoću.ba, gdje se godišnje proizvodi oko 5.000 informacija.

Jan Zlatan Kulenović, direktor Inkubatora društvenih inovacija Munja

Oblasti koje pokrivaju anketirane organizacije su filozofija, pravo, političke nauke, stomatologija, ekonomija i IT, dok je Hoću.ba info platforma kreirana kao poseban servis za informiranje mladih.⁴³

41 Poput ELSA, odnosno The European Law Student's Association (Evropsko udruženje studenata prava) koje je nepolitičko, nevladino i neprofitabilno udruženje koje okuplja preko 30.000 mladih pravnika i studenata prava sa oko 220 univerziteta iz 35 zemalja Evrope. Ili pak EESTEC (Electrical Engineering STudents' European assoCiation – EESTEC), udruženje studenata elektrotehnike Evrope.

42 Iz dvije studentske organizacije su stigla po dvije ankete, što će biti analizirano unutar iste organizacije.

43 Vidjeti više: <https://www.hocu.ba/index.php/o-nama/>

Svi anketirani smatraju da su studentske prakse bitne zbog:

- | primjene teorijskih znanja kroz praktičan rad⁴⁴
- | razvoja ličnih i profesionalnih vještina
- | boljih uslovi obrazovanja studenata.

Ukupno 23% ispitanih organizacija ima direktno učešće u organizaciji/ realizaciji studentskih praksi, dok 50% ispitanih učestvuju kroz saradnju sa matičnim fakultetima ili radom na projektima u koje ugrađuju studentsku praksu. Studentske organizacije sa 22% fakulteta nemaju organizovanu praksu na fakultetima trenutno, ali je u procesu uvođenja. Udruženje studentata elektrotehnike Evrope – EESTEC LC Sarajevo navodi da rade na povezivanju studenata i poslodavaca, te ostvarivanju raznih pogodnosti za studente kroz projekte pri čemu je bitan dio tih projekata i pronalazak praksi za studente.

ELSA Zenica u saradnji sa Asocijacijom studenata pravnog fakulteta organizuje i provodi razne vidove studentkih praksi u institucijama, koje su najčešće plaćene i traju oko mjesec dana. Studenti praksu mogu obavljati u Skupštini Zeničko-dobojskog kantona, u pravobranilaštvu, sudu ili centru za pružanje besplatne pravne pomoći. Najčešći način izbora studenata za praksu je prosjek ocjena i motivacija. Po okončanju prakse se izdaje potvrda koju potpisuje ELSA i predstavnik institucije.

ELSA Zenica

Prema prikupljenim podacima, studentska praksa se odvija različito za različite oblasti, kako u pogledu dužine trajanja tako i u pogledu saradnje sa poslodavcima. Anketirani nemaju podatke o broju studenata koji su imali studentsku praksu (osim ELSA Zenica koji imaju u prosjeku 20 studenata godišnje), niti o evaluaciji. Studentska asocijacija Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu navodi da se praksa na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu obavlja u skladu sa planom i programom

⁴⁴ Na primjer: Studentska asocijacija Filozofskog fakulteta ističe značaj praktičnog rada koji podrazumijeva prevođenje, rad u muzejima, rad u školama, rad u glerijama, rad u arhivama.

te individualnim dogovorom, ističući da postoji saradnja sa poslodavcima ali nedovoljno jasno definisana.

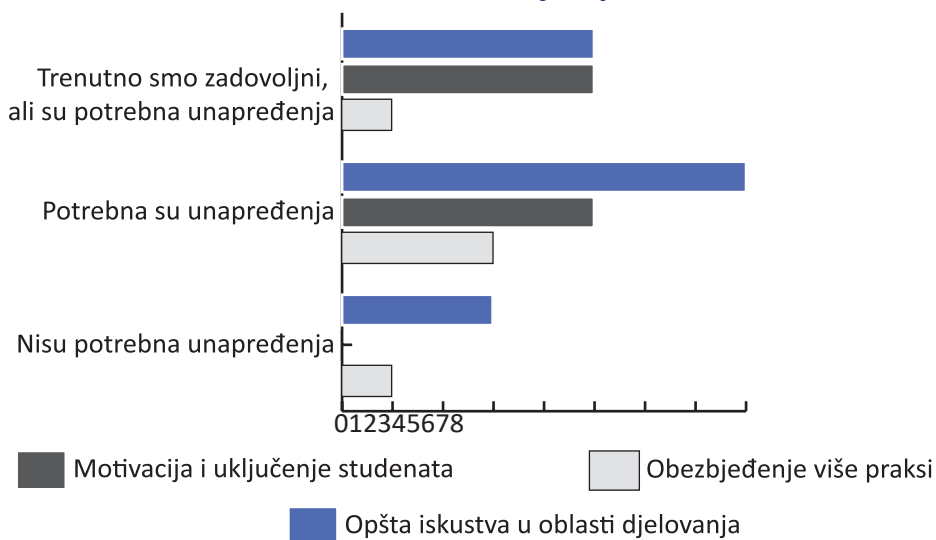
Tokom prakse na ovom fakultetu studenti imaju mentora i dobiju potvrdu o obavljenoj praksi. Slična iskustva imaju i Studentski parlament IBU, Studenstsko vijeće Ekonomskog fakulteta Tuzla, Klub studenata Fakulteta političkih nauka Banja Luka i Studentski parlament Univerziteta PIM.

Univerzitet PIM na Ekonomskom, Pravnom i Tehničkom fakultetu ima obaveznu praksu predviđenu Nastavnim planom i programom. Predmet praksa nosi 2 do 4 ECTS boda na svakoj godini studija. Svi studenti su obavezni da odrade praksu. Ona se organizuje ili u dogovoru sa raznim organizacijama (banke, osiguranja, računovodstveni uredi, trgovački lanci, notarske i advokatske kancelarije, Pravobranilaštvo RS, sudovi, štamparije i dr) sa kojima Univerzitet PIM ima sklopljene ugovore o saradnji ili studenti po želji, samostalno pronalaze kompanije u kojima odrađuju praksu. Na preostala dva fakulteta, Filozofskom fakultetu i Fakultetu računarskih nauka, praksa nije predviđena Nastavnim planom i programom, ali se izvodi u skladu sa sporazumima o saradnji Univerziteta PIM sa institucijama i kompanijama. Na studijskom programu Psihologija, praksa se izvodi u grupama na prvoj i drugoj godini studija a pojedinačno na trećoj i četvrtoj godini i to u raznim institucijama i organizacijama, npr. Tropik kompanija, Kazneno popravni zavodi u Banjoj Luci i Orašju, Psihijatrijskoj klinici u Modriči, osnovnim i srednjim školama, Centru za socijalni rad u Banjoj Luci, Klinici za rehabilitaciju u Banjoj Luci i drugim institucijama i organizacijama.

Studentski parlament Univerziteta PIM Banja Luka

Na pitanje da li studenti dobijaju dovoljno znanja u postojećim praksama, jedna studentska organizacija je odgovorila: „da, zato što je bilo kakva praksa korisnija od nikakve“. Ukoliko se ovaj odgovor stavi u odnos sa odgovorima na pitanje da li je praksa bitna, uočava se sličnost sa odgovorima koji su došli od fakulteta i poslodavaca.

Iskustva sa dosadašnjim praksama

Grafika 14: Pregled odgovora studentskih organizacija o dosadašnjim praksama

Nekoliko studentskih organizacija su same identificirale izostanak motivacije i/ili proaktivnosti studenata.⁴⁵

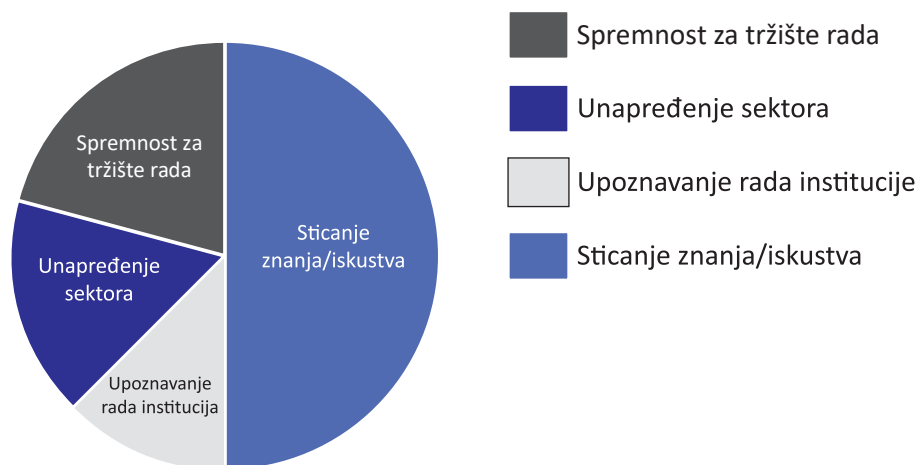
Jan Zlatan Kulenović iz Munje navodi statističke podake koji pokazuju da je 7% mladih članovi neke nevladine ili studentske organizacije, dok 93% nije; nadalje 9 od 10 mladih nema iskustva sa volontiranjem a vrlo mali broj posjećuje edukacije posvećene ovim temama. „Ovo ukazuje da većina studenata nema svijest, ne mogućnost nego svijest, da je to nešto što je korisno i važno – odgovornost za ovo nije samo na studentima, veću krivicu snosi sistem ili manjak sistema čiji uticaj jeste vrlo raznolik ali nije stimulirajući za studentsku proaktivnost“.⁴⁶

⁴⁵ Na primjer, iz Studentskog vijeća Ekonomskog fakulteta (SVEF) Tuzla navode: „Ovdje je bitno napomenuti da Studentsko vijeće u saradnji sa menadžmentom fakulteta često organizuje jednodnevne radionice gdje studenti mogu steći navedena iskustva, mada je, nažalost, odaziv studenata veoma loš.“

⁴⁶ Intervju I04.

Druge studentske organizacije koje su učestvovala u istraživanju ističu da nerijetko studenti sami traže praksu (van nastavnog plana i programa) i to najčešće na fakultetima koji nemaju obaveznu studentsku praksu.⁴⁷

Kao najveću korist od obavljene prakse, studentske organizacije vide:

Grafika 15: Pregled odgovora studentskih organizacija o značaju studentske prakse

Pozicija studentskih organizacija se nalazi između značaja studentskih praksi sa jedne strane, te limitiranosti programima visokoškolskih ustanova i ograničenju pristupom poslodavcima sa druge strane. Ovdje se jasno vidi razlika između studentskih organizacija koje djeluju pri fakultetima sa obaveznom studentskom praksom i međunarodnih organizacija, sa jedne strane, te organizacija koje djeluju pri fakultetima bez obavezne (ili ikakve) studentske prakse sa druge strane. Dok su prve vrlo upućene u sve aspekte studentskih praksi na njihovim fakultetima (dužina, organizacija, mentorstvo, evaluacija, i dr.), druge ove podatke nemaju ili ih imaju djelomično. Ono što je pak svim ispitanicima zajedničko su vrlo artikulirani i konkretni zahtjevi u pogledu unapređenja (uvođenja) ovog segmenta visokog obrazovanja.

⁴⁷ Iz STELEKS-a navode: „Trenutno ne znam kako bi se vršile studentske prakse na Fakultetu, ali znam da postoje samoinicijativne prakse. Studenti koji žele i koji mogu apliciraju na određena mjesta koja su dostupna za jednomjesečnu praksu. Fakultet nema ništa s tim. Kada bi Fakultet organizovao, svi studenti bi imali jednake šanse za praksu, pa tako i za daljnje zaposlenje“.

3-4

ZAKLJUČAK: NEDOSTACI, POTREBE I OČEKIVANJA

„Fakulteti bi trebalo da su više uključeni i zainteresovani za saradnje sa kompanijama kako bi omogućili što većem broju studenata lakšu organizaciju prakse.“

Sparkasse Bank d.d. BiH

„Veliki broj studenata uopće ne uspije dobiti studentsku praksu. Također, studentska praksa vrlo često traje prekratko ili pokriva samo jedan dio pravničkog zanimanja.“

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

„Mislim da nedostaje komunikacije između fakulteta i poslodavaca“

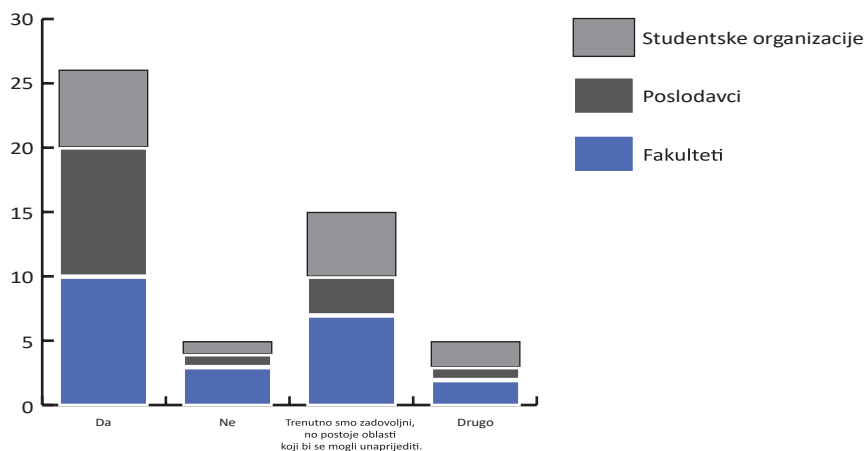
*Udruženje studentata elektrotehnike Evrope – EESTEC
LC Sarajevo*

Ono što je vidljivo iz prikupljenih podataka jeste vrlo različita i neujednačena postojeća organizacija i realizacija studentskih praksi. Razlika počinje sa razumijevanjem termina studentske prakse, gdje sva tri ključna aktera imaju drugačije percepcije: od praktične nastave predviđene nastavnim planovima i programima i realizirane u saradnji poslodavaca i fakulteta; do individualnih stipendija za studente ili prakse koja se ostvaruje po individualnoj aplikaciji studenta direktno kod poslodavca. Razlikuje se i dužina obavljanja prakse, obaveznost za studente odnosno postojanje i vrsta kriterija za odabir studenata, mogućnostima saradnje između fakulteta i poslodavaca. Segmenti koji su prilično ujednačeni se tiču plaćanja za obavljanje prakse, postojanja mentorstva (ali ne i vrste – mentorstvo fakultetskog osoblja i/ili kod poslodavca), dobijanja potvrde o obavljenoj praksi (ali ne i uticaja na ocjenu/bodove – što je opet vezano za vrstu prakse), te evaluacija (iako je imaju i fakulteti i poslodavci, neujednačen je način vršenja evaluacije).

Ipak, ohrabruje zaključak o tome šta studentska praksa jeste, odnosno koje su očekivane koristi od iste. I fakulteti, i poslodavci i studentske organizacije su naveli u velikoj većini da smatraju studentsku praksu bitnom i to iz razloga koji su važni ne samo za studente već i za poslodavce, opisujući ih kao neraskidivo povezane.

Na pitanje da li je potrebno unapređenje postojećih studentskih praksi, sva tri aktera su većinom odgovorila potvrdno. Razlozi za unapređenja se odnose na poboljšanje uslova saradnje između fakulteta i poslodavaca; mogućnosti odabira oblasti/projekata na kojima bi studenti željeli da rade; balans između teorijske i praktične nastave; unapređenje mentorstva; povećanja broja i raznovrsnosti poslodavaca kod kojih se obavlja praktična nastava; omogućiti adekvatnije (duže) trajanje prakse. Opšti zaključak bi bio da je potrebno raditi na sistemskom uvođenju i definiranju studentske prakse.

Treba li unaprijediti način na koji se obavlja studentska praksa?

Grafika 16: *Odgovori na pitanje o potrebi unapređenja načina na koji se obavlja studentska praksa?*

Odgovori koji su se odnosili na trenutno zadovoljstvo ali uz poboljšanje određenih oblasti, istaknuli su potrebu da se proširi broj fakulteta i poslodavaca,⁴⁸ uključivanje većeg broja studenata i osposobljavanje studenata za što veći broj poslova,⁴⁹ obezbijediti manje grupe za rad, konkretne zadatke/projekte te obezbijediti dovoljan materijal za praktičan rad studenata, proširiti vrste praksi kod poslodavaca.⁵⁰

Na osnovu dosadašnjih analiza kvalitet znanja koji studenti dobijaju je različit i zavisi od više faktora, to su nivo organizovanosti i pravnih lica kod kojih se obavlja praksa, te mogućnost i organizovanost pravnog lica da studentu obezbijedi najbolje uslove za sticanje odgovarajućeg znanja i kvalitetnog iskustva.

Slobomir P Univerzitet Bijeljina

⁴⁸ Ovo je bilo prisutno na obje strane: poslodavci smatraju da je potreban veći interes i angažman fakulteta i obrnuto, fakulteti da je potreban veći angažman i spremnost poslodavaca da se uključe u studentske prakse.

⁴⁹ Ovaj odgovor je bio zastupljen najviše kod studentskih organizacija, ali i kod poslodavaca i fakulteta.

⁵⁰ Ovo se posebno izdvojilo za IT sektor.

Zanimljivo je da su i fakulteti i poslodavci identificirali iste nedostatke i predložili vrlo slična konkretna rješenja. Ukoliko se ovaj nalaz tumači zajedno sa nalazom o važnosti studentske prakse, onda bi se moglo zaključiti da korijen problema nije u tome šta se želi od studentskih praksi već u načinu i (ne)mogućnosti da se sprovedu na način koji bi ta očekivanja ispunio. Ovdje treba naglasiti da sva tri aktera pokazuju znanje o ograničavajućim faktorima koji se tiču zakonskih uređenja ali i ograničenjima unutar fakulteta, poslodavaca i studenata.

Ograničenja koja su identificirana za svakog aktera nisu jednostavna za riješiti i potrebno je na njima raditi sistemski. **Fakulteti** su, osim već spomenute neujednačenosti o obaveznosti studentske prakse pa time i njenom zastupljenosti, pod pritiskom opterećenja nastavnog kadra, organizacije planova i programa kako bi bili prilagođeni ciljevima praktičnog osposobljavanja i studentima.

Problem su kadrovi na fakultetima, jer je nastavno osoblje već opterećeno, navodi Haris Palalija iz BIT Alijanse. Isto navodi i Midhat Izmirlija, prodekan za nastavu na Pravnom fakultetu UNSA, ističući da je neophodno postići balans u opterećenju nastavnika.

Poslodavci se nerijetko susreću sa potkapacitiranošću i nemogućnošću da izdvoje vrijeme, kadar i prostor za obavljanje studentske prakse.⁵¹ Neki od poslodavaca su također opisali odnose sa fakultetima kao „neorganizovane i pro-forme procese“, radi čega se i poslodavci povlače. Drugačiji problem sa kojim se poslodavci suočavaju je i postojanje pravnog osnova za obavljanje studentske prakse – bez ugovora/sporazuma sa visokoškolskim ustanovama, ne bi smjeli organizovati praksu.⁵²

51 Iz BIT Alijanse navode da treba imati u vidu da neke kompanije nemaju razrađene prakse, obično manje kompanije kao i da je potrebno obezbijediti studentima mogućnost izbora u vrsti prakse/teme. Slično ističu i iz Unije poslodavaca RS, podsjećajući da studenti na praksi iziskuju određeni dio resursa koje poslodavac treba obezbijediti što ne mogu svi poslodavci.

52 Primjer iz Sparkasse Bank d.d. BiH: „... raspisali smo konkurs preko web-oglašivača za organizaciju studentskih praksi (u svim gradovima BiH). Obzirom na veliki broj prijava, te kako bi smo svima pružili jednaku šansu, kontaktirali smo sve prijavljene studente putem e-maila i poslali im određenu pristupnicu sa dodatnim podacima koju treba da popune, te da se prijave na „druženje-predstavljanje“ koje smo organizovali u svim gradovima. Svi su dobili isti zadatak, da naprave kratku prezentaciju na 4 slide-a na temu zašto žele praksu baš u banci. U startu je odustalo skoro 50% prijavljenih, te nisu vratili prijavnice i podatke nazad e-mailom, a oko cca 20% od prijavljenih studenata se nije pojavilo na prezentiranje i upoznavanje. Uz formiranu komisiju (zaposlenici banke iz različitih sektora) smo odlučili dati priliku prvih 10 koji su dobili najviše ocjene na prezentaciju,... dok je cijeli projekat bio u proceduri (prezentiranje ideje Upravi banke), Direkcija HR je zaprimila poziv od inspekcijских organa u Tuzli, koji su rekli kako su došli u kontrolu po prijavi jednog studenta koji je tvrdio kako Sparkasse banka zapošljava studente, ne definišući tačno šta pod tim podrazumjeva. Inspektorici smo objasnili sve, te smo rekli da je cijeli proces u pripremi i da još uvijek nismo nikoga primili na praksu. Saopštili su nam da su zatekli studenta u poslovnicu da bi smo dobili kaznu (osim uz potpisan sporazum sa fakultetom direktno), jer se sve ostalo smatra „radom na crno“ ukoliko radnik koji je zatečen na radnom mjestu nema Ugovor o radu i nije prijavljen poreznoj upravi u redovan radni odnos...Dobili smo informacije da je to stav većine organa koji vrše kontrole i nadzore i da studentske prakse možemo organizovati samo za studente kojima je studentska praksa obavezna programom fakulteteta, u suprotnom trebamo imati sporazumu sa fakultetima. Do tada smo i

Potreban je pravni osnov, tj. ugovor sa odgovarajućom obrazovnom institucijom, koja iskaže potrebu da studenti obave jedan period praktičnog rada u kompanijama koje se bave predmetnom strukom. Imali smo jedan slučaj organizacije prakse, ali više ne zbog navedenog.

General Engineering d.o.o.

Studenti se pak nekada nađu u situaciji ‘fiktivne’ prakse, na kojoj ne dobiju znanja jer vrijeme predviđeno za praktičnu nastavu nije organizovano. Problem ‘fiktivne prakse’ su identificirali i fakulteti i studentske organizacije a očituje se ili kroz izdavanje potvrda poslodavaca o obavljenoj praksi a bez stvarne realizacije; korištenju studenata za obavljanje sekretarskih ili privatnih poslova umjesto stručnog obučavanja; izostanak organizacije rada ili programa na praksi. Sa druge strane, poslodavci su tokom istraživanja identificirali i manjak interesa studenata, čak i kada postoji prostor za studentsku praksu. Studenti sami vide kao najveći nedostatak - nedovoljno praksi.

Na pojedinim fakultetima postoji zavidan nivo studentske prakse (npr. medicinski), međutim za veliki broj fakulteta ta praksa ne postoji i u tom smislu smatramo da je nedovoljno dostupnih (sistematskih) praksi.

Studentsko vijeće Pravnog fakulteta Univerziteta u Tuzli – „Legis“

Nedostatak povezanosti između poslodavaca i fakulteta je uočila većina ispitanika u anketi. Osim tamo gdje postoje studentske prakse sa kojima su zadovoljni (13%), čak 80% ispitanika navodi da povezanost nije dobra i da je to aspekt na kojem se mora intenzivno raditi. Poslodavci su više odabrali negativan odgovor na pitanje da li su ključni akteri dovoljno povezani, ističući nedostatak i nužnost većeg i boljeg povezivanja fakulteta i poslodavaca. Fakulteti također

imali organizovane prakse samo sa studentima Ekonomskog fakulteta, a obzirom da nam se ukazala prilika za proširenje kapaciteta željeli smo pružiti priliku studentima i sa drugih fakulteta (posebno se razvila odeja o razvoju i praćenju deficitarnog kadra, kao što su zaposlenici IT sektora i Sektora rizika, tj. studenti fakulteta ETF i PMF). Kako fakulteti direktno nisu zainteresovani za poseban vid saradnje, obzirom da prakse nisu obavezne na istima, odustali smo od kompletne ideje kako ne bi smo nailazili na zakonske prepreke. Ideja projekta je nastavljena u smjeru komunikacije sa fakultetima i otvaranja mogućnosti o sporazumima o saradnji“.

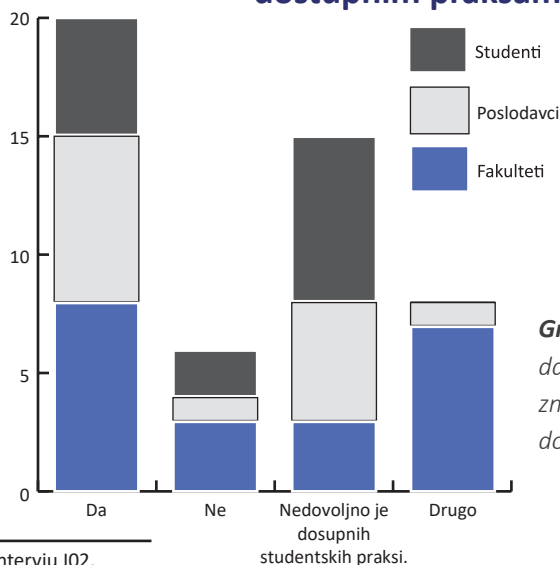
prepoznaju manjak povezivanja, kao i različit kvalitet organiziranja prakse onda kada se dogovori. Ovdje prepoznaju obostranu odgovornost (i vlastitu i poslodavaca) za postojeću situaciju. Iz Unije poslodavaca RS navode da ne postoji osviještenost ni poslodavačke ni studentske strane kada je u pitanju realizacija studentske prakse, odnosno nije osviješten interes ni kod jednih ni kod drugi. Obje strane trebaju imati tržišni način razmišljanja.⁵³

Bilo bi dobro napraviti jedinstvenu platformu, sličnu kao i za traženje redovnog posla, koja bi predstavljala pregled ponude i potražnje.

Agencija Bejtovic Communications

Kao posljedicu neujednačene studentske prakse, te rascjepkanosti i nedovoljne povezanosti fakulteta, poslodavaca i studenata, ispitanici su identificirali da trenutno dostupne prakse pružaju dovoljno znanja i iskustva studentima (ovdje se odgovori zasnovani prvenstveno na procjeni vlastite postojeće prakse) ali da je osnovni problem što studentskih praksi zapravo – nema dovoljno.

Da li studenti dobijaju dovoljno znanja i iskustva u trenutno dostupnim praksama?

Grafika 17: Odgovori na pitanje da li studenti dobijaju dovoljno znanja i iskustva u trenutno dostupnim praksama?

53 Intervju I02.

Uočava se da su fakulteti odabrali najviše odgovor Drugo pod kojim su naveli da postoji prostor za poboljšanje i standardizovanje; ovisnost uspješnosti prakse od sposobnosti prenosa znanja na studente; različitosti kvaliteta prakse kod različitih poslodavaca; kratko trajanje prakse koje na kraju utiče na kvalitet iste.

Studenti kroz prakse u privatnim/državnim kompanijama stiču mnogo znanja i iskustva, koja ih poslije izdvajaju od drugih studenata, te imaju bolju početnu poziciju nakon završetka studija. Međutim, sistemski nije uređen koncept studentskih praksi, pa nema dovoljno dostupnih praksi za studente svih smjerova/fakulteta.

Udruženje studenata elektrotehnike Evrope – EESTEC LC Sarajevo

Sumirajući nalaze za pojedine segmente postojeće studentske prakse, opšti zaključak bi bio da je praktičnu nastavu potrebno urediti na jedinstven način, počev od svih zakona o visokom obrazovanju što bi naravno pratila adekvatna izmjena i/ili prilagodba nastavnih planova i programa. Proces uvođenja (tamo gdje je nema) i realizacije svakako mora pratiti saradnja visokoškolskih ustanova sa poslodavcima (institucije, privredni subjekti i nevladin sektor). Ova oblast je trenutno prilično na margini važnosti unutar obrazovnog sistema, što rezultira ne samo neujednačenom postojećom praksom već i u konačnici različitim kvalitetom i nivoom znanja studenata. Kako se to odražava na njihovu poziciju na tržištu rada? Većina poslodavaca, fakulteta i studentskih organizacija smatra da prednost na tržištu rada (prilikom dobijanja zaposlenja konkretno) imaju studenti koji su obavili studentsku praksu jer su upravo takvi studenti ne samo stekli određeno praktično znanje već i dobili uvid šta određeni sektor jeste, razvili radne navike, soft skills, radili u timu, pa i upoznali poslodavce. Poslodavci su vrlo izričito naveli, posebno u IT sektoru, da je svaki student na praksi kod njih zapravo njihov potencijalni uposlenik. Dakle, osim mogućnosti za sticanje znanja, studenti dobiju i mogućnost zaposlenja po završetku studija. Pitanje onda jeste: šta je sa studentima koji mogućnost za stručnu praksu uopšte nemaju?

04

ŠTA BI STUDENTSKA PRAKSA TREBALA BITI?

„Obrazovne ustanove moraju znati jasno šta žele od poslodavaca i kako da organizuju praksu a ne da studente šalju poslodavcima prebacujući dio svoje obaveze na poslodavce, zadovoljavajući samo formu da je praksa obavljena.“

Pravni fakultet PiM Univerziteta u Lukavici

„Pružamo studentsku praksu u saradnji sa Univerzitetima, međutim već dvije-tri godine nitko studentsku praksu nije tražio.“

FENA

„Studentsku praksu smatramo vrlo bitnom za našu organizaciju, jer studenti imaju potencijal koji može pokrenuti razvoj poduzetništva.“

Udruženje za poduzetništvo i posao LiNK

Osim mapiranja postojeće studentske prakse u BiH, odnosno njenog (ne)postojanja, oblika i kvaliteta, iz dobijenih odgovora se može iščitati i šta to fakulteti, poslodavci i studenti misle – šta bi studentska praksa trebala biti.

Ovdje će opis studentske prakse, onakvom kakvom je priželjkuju ispitanici, biti organizovan u četiri kategorije: dostupnost, forma, sadržaj i rezultati obavljene studentske prakse.

Dostupnost	Forma	Sadržaj	Rezultat
<ul style="list-style-type: none"> • treba biti dostupna svim studentima. • treba biti obavezna za sve fakultete i studente. • trebala bi biti dostupna na svim studijskim godinama. • dostupnost u različitim gradovima BiH. 	<ul style="list-style-type: none"> • imati dovoljno raznovrsnih oblasti rada unutar svake struke/studija • duže trajanje • manje grupe za rad • imati dobar omjer teorijskog znanja i praktične nastave • zakonski regulisana, institucionalno sprovedena, vrednovana i mora biti usklađena sa obrazovanjem i tržištom rada 	<ul style="list-style-type: none"> • fakulteti i poslodavci osmisliti zajednički teme, program i realizaciju prakse • uključivala bi boravak kod poslodavca (u kolektivu) radi upoznavanja radne sredine, radnog procesa, rada u timu • raditi na izradi završnog rada kroz praksu 	<ul style="list-style-type: none"> • sticanje znanja i vještine uz pomoć kojih će biti konkurentni na tržištu rada • ostvarenje kontakata u poslovnom svijetu • priprema za kasnije karijerne izazove • pruža priliku i poslodavcima da rano prepoznaju talentovane i vrijedne studente

U intervjuima su istaknuti dodatni aspekti o kojima bi trebalo razmišljati prilikom osmišljavanja i realizacije studentskih praksi:

Na studente treba gledati kao na buduće radnike	Praksa bi morala biti prilagođena interesu studenata.	Voditi računa o potrebama tržišta.
Uvažiti specifičnosti svake discipline	Nužna funkcionalna veza između poslodavaca/praktičara i nastavnika.	Balansirati između grupa studenata, tehničke spremnosti poslodavaca i ciljeva praktičnog osposob.
Ocjenjivanje praktičnog dijela nastave	Obavezan praktični rad za sve fakultete/studente izražen u ECTS bodovima.	Unapređenje znanja i osposobljavanje za rad.

Ukoliko se uporede opisi šta je to studentska praksa i šta bi trebala biti, može se vidjeti da fakulteti, poslodavci i studenti zapravo artikulišu konkretne prijedloge u konkretnim aspektima studentske prakse kojima bi se ostvarilo ono što su na početku rekli da studentska praksa jeste: sticanje znanja, iskustva, osposobljenosti i konkurentnosti mladih na tržištu rada.

05

PREPORUKE

„Postoji velik interes i studenata i poslodavaca za stručnom praksom i do sada su pokazani dobri rezultati i obostrano pozitivna iskustva.“

Elektrotehnički fakultet, Univerziteta u Banja Luci

„Potrebno je riješiti bazične probleme: potrebno je hitno i kvalitetno mijenjati nastavne planove i programe tako da prate razvoj nauke i tehnologije i da na osnovu tih promjena vršimo promjene - poboljšanja u preduzećima.“

Saša Ačić, direktor Unije udruženja poslodavaca Republike Srpske

Opšte preporuke

Ujednačiti kantonalne zakone o visokom obrazovanju u FBiH u pogledu obaveznosti i načina izvođenja studentske prakse u visokoškolskim ustanovama.

Omogućiti pristup studentskih praksi za sve visokoškolske ustanove kroz memorandume o saradnji sa javnim institucijama i preduzećima, u skladu sa oblašću rada/studija i kapacitetima istih.

Otvoriti/unaprijediti saradnju sa nevladinim organizacijama, manjim poslodavcima i stručnjacima iz prakse.

Unaprijediti dijalog fakulteta i privatnog sektora povodom saradnji u pružanju studentske prakse.

Sistemski raditi na uvođenju ili unapređenju studentskih praksi, kako bi se obezbijedili ne samo različiti poslodavci već i različite oblasti, teme, smjerovi kod poslodavaca na kojima bi studenti mogli odabrati željeni program praktične nastave.

Omogućiti duži i kvalitetniji period za obavljanje studentske prakse radi ostvarivanja svrhe praktične nastave u punom kapacitetu.

Povećati broj i raznovrsnost studentskih praksi, kako na fakultetima tako i kod poslodavaca.

Izraditi zajednički registar dostupne studentske prakse (prema poslodavcima i visokoškolskim ustanovama).

Podizanje svijesti o značaju studentske prakse (praktične nastave) za sva tri aktera.

Za visokoškolske ustanove

Prilagoditi planove i programe tako da uključuju praktičnu nastavu koja će odgovarati mogućnostima rada nastavnog osoblja i studenata.

Razviti modele mentorstva, evaluacije i ocjenjivanja obavljene praktične nastave.

Kontinuirano raditi na umrežavanju sa poslodavcima.

Za poslodavce

Razviti program za studente koji obavljaju praktičnu nastavu, koji će uključivati evaluaciju i poslodavca i studenta.

Za poslodavce koji već nemaju, obezbijediti mentorstvo za studente na praktičnoj nastavi.

Osigurati spremnost za saradnju sa fakultetima, u obimu i kapacitetima u kojima je moguće.

Razdvojiti druge programe poslodavaca za studente (volontiranja, stipendiranja, i slično) od studentske prakse koja se odvija organizirano sa fakultetima.

Za studentske organizacije

Obezbijediti aktivnije učešće studentskih organizacija u oblasti kreiranja i prijedloga o modelima studentske prakse.

Osigurati savjetodavni mehanizam za studente koje zanima obavljanje volontiranja ili stipendiranja kod poslodavaca, na način da se ukaže na razliku između ovih vidova angažmana i praktične nastave.

Razvijati saradnju sa visokoškolskim ustanovama i poslodavcima unutar formalnih procesa studentskih praksi.

Prilozi

Prilog 1: Popis anketiranih institucija

Visokoškolske ustanove	Poslodavci	Studentske organizacije
Arhitektonski fakultet, Univerziteta u Sarajevu	SPARK poslovni park d.o.o.	Hocu.ba
Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli	Capitalia d.o.o.	Studentska asocijacija Filozofskog fakulteta
Internacionalni univerzitet u Sarajevu	General Engineering d.o.o.	Studentsko vijeće Pravnog fakulteta Univerziteta u Tuzli – „Legis“
Elektrotehnički fakultet Univerzitet u Banjoj Luci	Herceg d.o.o.	Studentski parlament Internacionalni Burch Univerzitet
Fakultet sporta i tjelesnog odgoja Univerziteta u Sarajevu	Udruženje za poduzetništvo i posao LiNK	Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt
Filološki fakultet Univerziteta u Banja Luci	MANN+HUMMEL BA	Savez studenata Tehnološkog fakulteta Banja Luka
Odsjek za genetiku i bioinženjering, Internacionalni Burch univerzitet	Centralna banka Bosne i Hercegovine	Studentski parlament Univerzitet PIM Banja Luka

Univerzitetski studij Dizajn interijera, Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru	Pobjeda d.d.	Elektrotehnički fakultet Sarajevo - STELEKS
Mašinski fakultet, Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru	Sparkasse Bank DD BiH	Klub studenata Fakulteta političkih nauka Banja Luka
Univerzitetski studij „Zdravstvena njega“, Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru	Antena Sarajevo*	Evropsko udruženje studenata prava- ELSA Zenica
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru	Klika d.o.o.	Studentskog vijeća Ekonomskog fakulteta (SVEF) Tuzla
Pravni fakultet Univerzitet PIM u Lukavici	Doo“Hidra stil“	Studentska organizacija Stomatološki fakultet Sarajevo
Pravni fakultet Univerziteta u Zenici	Infobip BH d.o.o.	Studentska organizacija Elektrotehničkog fakulteta, Univerziteta u Banja Luci
Saobraćajni fakultet, Univerziteta u Istočnom Sarajevu	LANACO d.o.o.	
Slobomir P Univerzitet Bijeljina	ZTC „Banja Vrućica“ a.d.	
Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci	AUTHORITY PARTNERS, NLB BANKA BANJA LUKA**	

Internacionalni Univerzitet Brčko	KPMG,DELOITTE**	
Fakultet političkih nauka, Univerziteta u Sarajevu*	Bimal, Klas, COCA COLA, MEGGLE**	
IBU	FONDACIJA F. EBERT**	
Veterinarski fakultet Univerziteta u Sarajevu	BOSNALIJEK, PREVENT**	
Elektrotehnički fakultet Univerzitet u Istočnom Sarajevu	HIFA PETROL, DM BIH**	
Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci	KONZUM, MOLSON COORS BL**	
Građevinski fakultet Univerziteta u Sarajevu		
	PRO TEC, SOFTRAY SOLUTIONS, RTVFBIH, FENA**	

*pisani odgovor ali van forme ankete

**telefonska anketa

Prilog 2: Uzorak Ankete

Istraživanje se provodi u okviru projekta „Studentskom praksom brže do posla“, koji finansijski podržava Evropska unija a implementiraju Udruženje Prava za sve u partnerstvu sa organizacijom „Budućnost“ Modriča.

ANKETA

Ljubazno Vas molimo da odgovorite na postavljena pitanja za potrebe prikupljanja podataka potrebnih za mapiranje studentskih praksi u BiH.

- Odgovorite na svako pitanje, a tamo gdje nemate ostvarene aktivnosti ili znanja samo upišite oznaku: /
- Tamo gdje su ponuđeni odgovori molimo da označite samo jedan odgovor i upišete obrazloženje tamo gdje se traži.
- Prikupljeni podaci će biti korišteni za potrebe istraživanja koje će biti publikovano.
- Molimo da popunjenu Anketu dostavite najkasnije do 23.8.2019.godine na mail: lejlagacanica@gmail.com.

Opšti podaci:	
Ime i prezime	
Institucija/organizacija	
Sjedište institucije	
Datum popunjavanja	
Mjesto	

1. Molim da opišete šta za Vas predstavlja studentska praksa?

2. Da li je smatrate bitnom za Vašu instituciju/organizaciju?

Da	NE	Jeste važna ali ne previše	Drugo
Molimo obrazložite zbog čega	Molimo obrazložite zbog čega	Molimo obrazložite zbog čega	Molimo obrazložite zbog čega

3. Da li Vaša institucija/organizacija ima predviđenu studentsku praksu?

a) Da

Molimo opišite:

- koliko dugo
- na koji način je organizovana – kojim aktima
- da li postoji saradnja sa fakultetima/poslodavcima/organizacijama studenata
- za fakultete: da li je obvezujuća za studente
- da li su utvrđeni kriteriji za studente koji mogu da se prijave za praksu i na koji način se vrši selekcija
- koliko sudenata je do sada obavilo studentsku praksu
- koliko dugo traje praksa i kada se odvija (za vrijeme nastave ili za vrijeme raspusta)
- da li postoji mentorstvo, odnosno ko vodi i nadzire obavljanje prakse
- dobijaju li studenti potvrdu o obavljenoj praksi
- da li su studenti plaćeni za obavljanje studentske prakse
- postoji li evaluacija studentske prakse (od strane studenata, poslodavaca, fakulteta)
- ukoliko je moguće, molimo navedite sa kojih fakulteta su studenti obavljali praksu ODNOSNO kod kojih poslodavaca su obavljali praksu.

b) Ne

Molimo da navedete zbog čega.

c) Imali smo, ali više ne.

Molimo da navedete zbog čega.

d) Trenutno ne, ali je u procesu uvođenja.

e) Ne, i nemamo namjeru da je uvodimo.

4. Smatrate li da je potrebno unaprijediti postojeći način na koji se obavlja studentska praksa?

Da	Ne	Trenutno smo zadovoljni, no postoje oblasti koji bi se mogli unaprijediti.	Drugo
Molimo da navedete zbog čega.	Molimo da navedete zbog čega.	Molimo da navedete zbog čega.	Molimo da navedete zbog čega.

Ako ste odgovorili sa da ili da postoje oblasti koje bi se mogle unaprijediti, imate li konkretne prijedloge za unapređenje, ukoliko ih niste naveli u tabeli? (mogu se odnosi na dijelove studentske prakse koju treba poboljšati – npr. trajanje, broj studenata, osiguranje boljih uslova... molimo da date obrazloženje zašto smatrate baš te dijelove važnim za obezbjeđenje unapređenja)

5. Šta općenito smatrate najvećom koristi od obavljene studentske prakse?

6. Da li Vam je poznato je li studenti sa obavljenom praksom imaju prednost prilikom dobijanja poslova?

7. Prema Vašem mišljenju, da li studenti dobijaju dovoljno znanja i iskustva u trenutno dostupnim praksama?

Da	Ne	Nedovoljno je dostupnih studentskih praksi.	Drugo
Molimo obrazložite zbog čega	Molimo obrazložite zbog čega	Molimo obrazložite zbog čega	Molimo obrazložite zbog čega

8. Prema Vašem iskustvu, jesu li ključni akteri za studentske prakse (fakulteti – poslodavci – studenti) dovoljno povezani?

Hvala za Vaše vrijeme!

*Za sve informacije ili pitanja o istraživanju, budite slobodni da kontaktirate istraživačicu
Lejlu Gačanicu na mail: lejlagacanica@gmail.com*

Prilog 3: Popis intervjua

I01 Midhat Izmirlija	Docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, Prodekan za nastavu i studentska pitanja; Predsjedavajući Komisije za izradu Pravilnika o praktičnom osposobljavanju studenata na UNSA
I02 Saša Ačić	Direktor Unije udruženja poslodavaca Republike Srpske
I03 Haris Palalija	Operations Manager Udruženje Bit Alijansa
I04 Jan Zlatan Kulenović	Direktor Inkubatora društvenih inovacija Munja
I05 Goran Vučić	Prodekan za nastavu i međunarodnu saradnju Tehnološkog fakulteta Univerziteta u Banja Luci

Korištena literatura

Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta: Lista akreditiranih visokoškolskih ustanova u BiH, dostupno na http://www.heg.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx (pristup 29.7.2019.)

Bečić, M. Analiza sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Dostupno na <http://www.fcjp.ba/index.php/15-news/373-analiza-sistema-visokog-obrazovanja-u-bosni-i-hercegovini> (pristup 26.8.2019.)

BIT Alliance: <https://bit-alliance.ba/>

Europska komisija: Bolonjski proces i Europski prostor visokog obrazovanja. Dostupno na https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/bologna-process-and-european-higher-education-area_hr (pristup 26.8.2019.)

HOĆU.ba: <https://www.hocu.ba/index.php/o-nama/>

Informacija o provedbi reforme visokog obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2016. i 2017. godini. Dostupno na <http://www.fmon.gov.ba/Dokument/Index> (pristup 20.7.2019.)

Informacija o upisnoj politici i tržištu rada u oblasti visokog obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine. Dostupno na <http://www.fmon.gov.ba/Dokument/Index> (pristup 20.7.2019.)

Odluka o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini "Službeni glasnik BiH", br. 100/11 i 26/19

Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 59/07 i 59/09)

Skupština Kantona Sarajevo, Zastupničko pitanje upućeno Ministarstvu za obrazovanje, nauku i mlade. Dostupno na <https://skupstina.ks.gov.ba/pitanja/zastupnicko-pitanje-upuceno-ministarstvu-za-obrazovanje-nauku-i-mlade-1> (pristup 20.8.2019.)

Unija udruženja poslodavaca Republike Srpske: <http://unijauprs.org>

Udruženje poslodavaca Brčko distrikta: <https://upbd.org/>

Udruženje poslodavaca Federacije BiH: <http://www.upfbih.ba/>

Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 33/17)

Zakon o visokom obrazovanju RS („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 73/10)

Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 33/17).

Zakon o visokom obrazovanju USK (“Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona”, broj: 8/09)

Zakon o visokom obrazovanju (“Službene novine Srednjobosanskog kantona”, broj: 4/13)

Zakoni o visokom obrazovanju u Tuzlanskom kantonu („Službene novine Tuzlanskog kantona“ broj 8/08)

Zakon o visokom obrazovanju (“Narodne novine Županije Posavske”, broj: 1/10)

Zakon o visokom obrazovanju (“Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke”, broj:10/09)

Zakon o visokom obrazovanju (“Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, broj: 6/09)

Zakon o visokom obrazovanju u Hercegovačko-neretvanskom kantonu (“Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona”, broj 4/12)

Zakon o visokom obrazovanju Kanton 10 („Narodne novine Kantona 10“, broj: 9/09)

**STUDENTSKOM
PRAKSOM
BRZE DO POSLA**

**PRAVA
ZA SV=**

Udruženje građana
BUDUCNOST